

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

П

428360

КЊИГЕ ЗА НАРОД
ИЗДАЈЕ МАТИЦА СРПСКА
СВЕСКА 156.

О МАТИЦИ СРПСКОЈ

1826.—1926.

НАПИСАО

ЉУБОМИР ЛОТИЋ,
референт Управног Одбора Матице Српске

СА 7 СЛИКА

Штампа „Натошевић“ у Новом Саду

II 428360

LN = 50563

Садржај

	Страна
<i>Мала Споменица</i>	
I. Оснивачи и први стубови М. С.:	
Потписи оснивача М. С., слика	I.
Др. Јован Хаџић, слика и кратак животопис	II.
Др. Сава Текелија, " " " "	III.
Ђорђе Магарашевић " " " "	IV.
Тодор Павловић " " " "	V.
II. Председници М. С., III. Секретари М. С., IV.	
Други трудбеници и помагачи Матичини . . .	VI.
V. Два прилога: из предговора Ђ. Магарашевића	
и Т. Павловића	VII—VIII.
Увод	3
1. О нар. средини у којој је основана М. С.	5
2. Како је основана М. С.	13
3. О раду М. С.	24
4. Матица у прошлости и садашњости	29
5. Неки подаци о данашњој Матици: А) Чланови (51), Б) Врсте чланова (52), В) Повереници (54), Г) Органи (55), Д) Издања М. С. (57), Ђ) Дом М. С. са сликом (57), Е) Галерија слика у М. С. (60), Ж) О библиотеци М. С. (64), З) Задужбине и фондови М. С. (66—76), И) Легати које М. С. има да прима (78), Ј) Ренте које М. С. има да исплаћује (78), К) Зајмови (78), Л) Матица према другим установама (79)	51—79
6. На прагу другог столећа	79

Напомена. Гл. Скупштина М. С. од 1. нов. 1925. г. изменила је Устав М. С., те се сад (в. стр. 56.) Књиж. Одељење зове Књиж. Савет. Уведен је као орган и Књижевни Одбор од 12 лица. За потпредс. М. С. изабран је г. Светозар Станковић, нар. посланик а предс је Надз. Одбору г. Живко Бајазет, поседник.

~~И 17699~~ 35144

КЊИГЕ ЗА НАРОД

ИЗДАЈЕ МАТИЦА СРПСКА

Свеска 156.

О МАТИЦИ СРПСКОЈ

1826.—1926.

НАПИСАО

ЉУБОМИР ЛОТИЋ,

референт Управног Одбора Матице Српске

СА 7 СЛИКА

ШТАМПА ДЕОНИЧАРСКОГ ДРУШТВА „НАТОШЕВИЋ“ Н. САД
1925.

Книж. бр. 94047

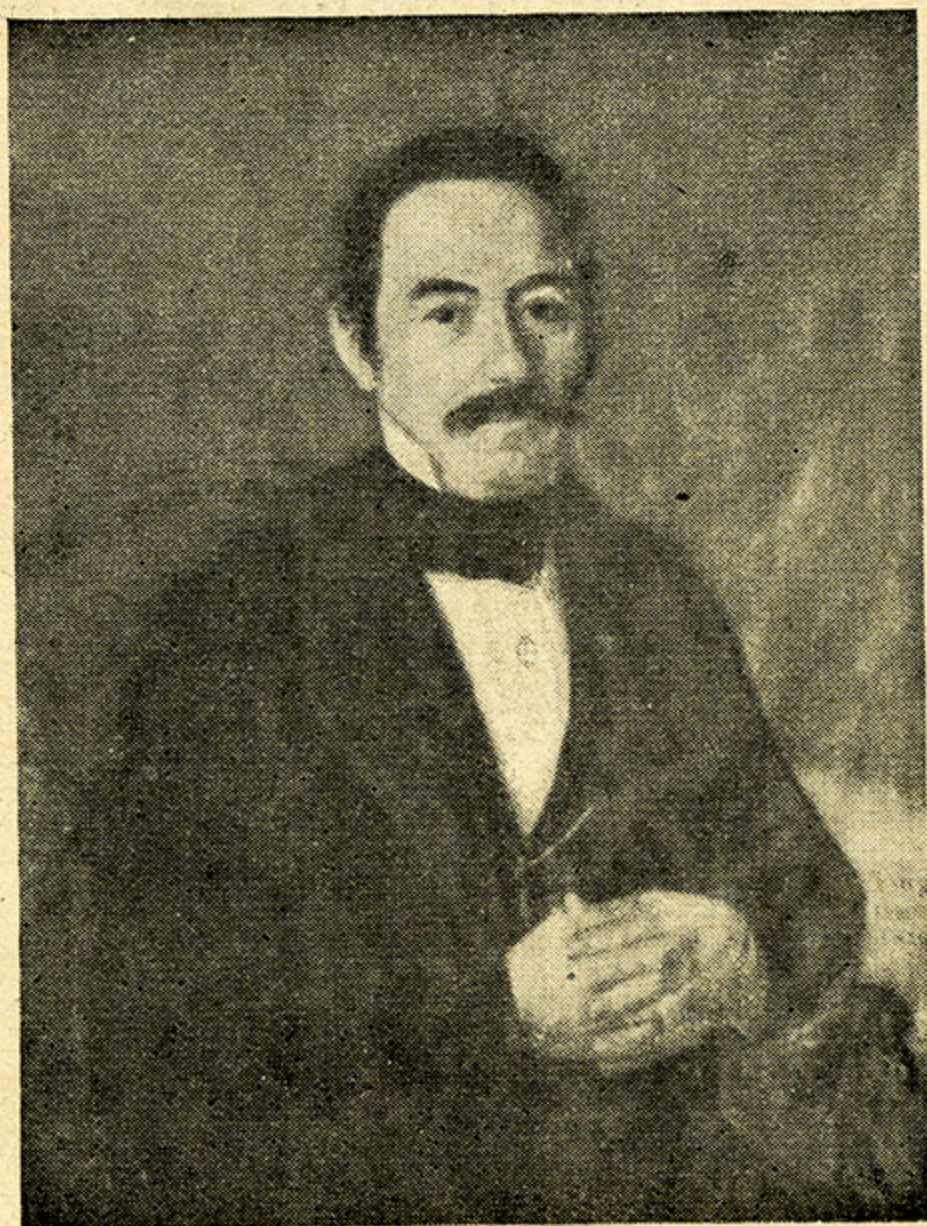

МАЛА СПОМЕНИЦА

I. Оснивачи и први стубови „Матице Српске“

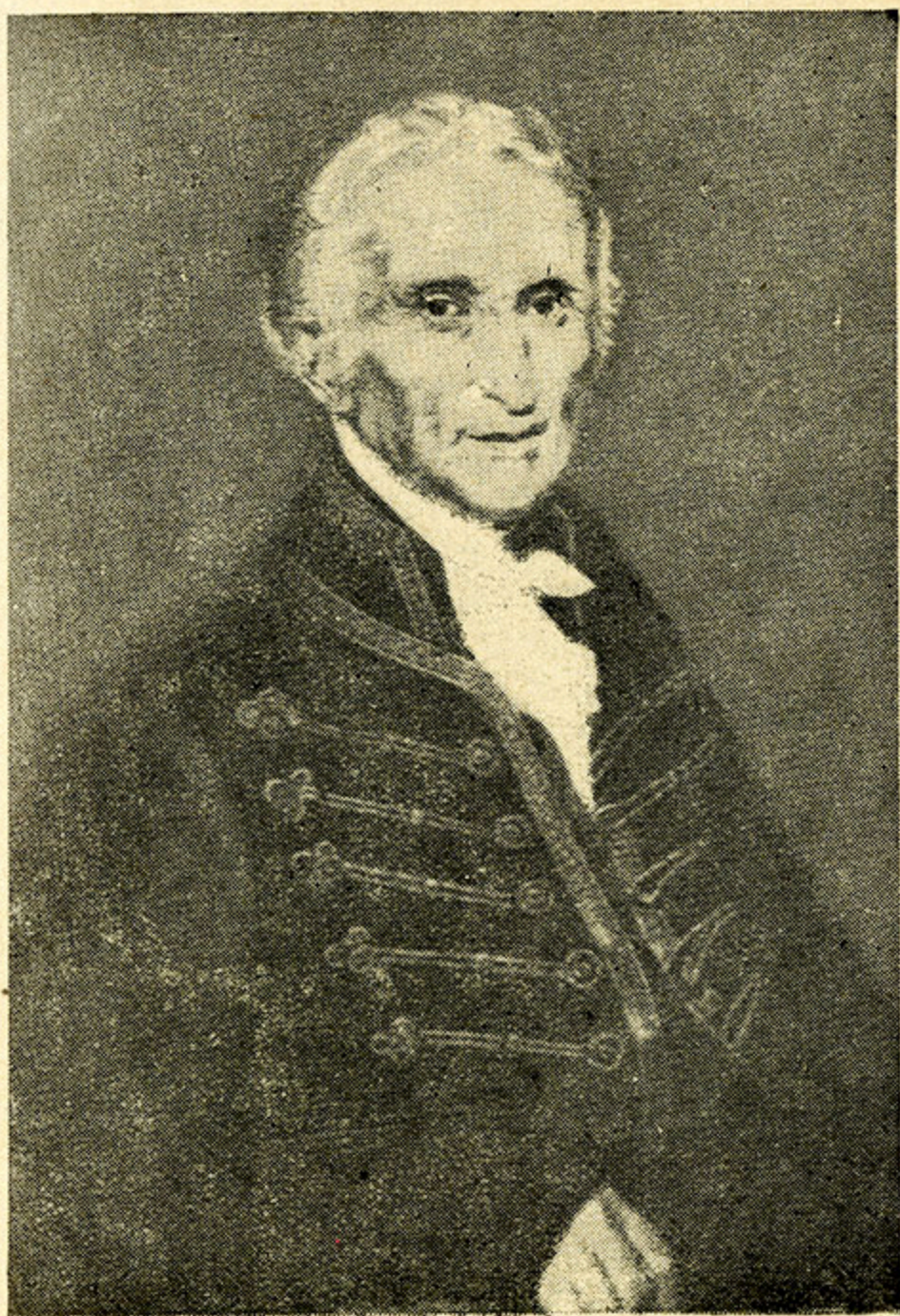
На дан оснивања Матице исплетен је горњи круг потписа, — пречник у оригиналу 17 цм., — да се избегне да је неко први а неко последњи. Али је ипак у темељу био потписан Миловук, материјални а с десна Хацић духовни покретач. Имена Јосифа Миловука и Гавре Бозитовца превучена су кад су иступили из реда чланова.

Др Јован Хаџић (1799—1869)

духовни оснивач „Матице Српске“

Сомборац, рођен 8. септ. 1799., умро у Новом Саду 23. апр. 1869. Свршио за адвоката у Пешти, где је основао Матицу са 6 трговаца 1826. Настанио се у Н. Саду. Од 1837. до 1846. градио у Србији законе. Потписивао се и Милош Светић и био главни противник Вуков.

Др Сава Текелија (1761—1842)

нар. добротвор, бивши доживотни председник
„Матице Српске“

Рођен 17. авг. 1761. у Араду где је имао многа велика имања и где је и умро и сахрањен у цркви 21. септ. 1842. год. Први Србин доктор права (1785). Био је и књижевник. У Пешти је оставио велику кућу за задужбину (Текелијанум) из које је изашло много стотина изучених Срба.

II. Председници Матице Српске

Због мањег простора наводимо само раздобља у годинама. — *Др. Јован Хаџић*, адвокат (1826—1833). — *Михајло Јовановић*, трговац (1833—1838). — *Др. Сава Текелија*, властелин (1838—† 21. септ. 1842). — *Платон Атанацковић*, епископ (1842—1844 и 1853—1864)¹⁾. — *Павле Трифунац*, цар. саветник (1844—1853)²⁾. — *Павле Којић*, адвокат (1853—1864)³⁾. — *Стеван Брановачки*, адвокат (1867—1868 и 1872—†1880)⁴⁾. — *Др. Јован Суботић*, 1868—1872). — *Др. Стеван Павловић*, адвокат (1880—1881). — *Др. Ђорђе Натошевић*, гл. шк. референт (1881—1887). — *Др. Лаза Станојевић*, лекар (4 месеца био предс. у 1887, уг. влада није га потврдила). — *Милош Димитријевић*, уг. одељни саветник (1888—1896). — *Антоније Хаџић*, књижевник (1896—1911). — *Др. Геддеон Дунђерски*, властелин (1911—1920). — *Радивој Врховац*, гимн. дир. (1920 и данас).

III. Секретари М. С.

Тодор Павловић (1837—1854). — *Давид Давидовић* (1854—1857). — *Јован Ђорђевић* (1857—1859). — *Антоније Хаџић* (1859—1895). — *Др. Милан Савић* (1895—1911). — *Др. Тихомир Остојић* (1911—1920). — *Васа Стајић* (1920—1922). — *Др. Марко Малетин* (од 18. септембра 1923 и данас).

IV. Други трудбеници и помагачи Матичини

Уредници Летописа, било их свега 18, потпредседници М. С., потпредседници и чланови Књижевног Одељења, чланови Управног и Надзорног Одбора, чиновници и најзад сви чланови М. С.

¹⁾ Прво био епископ у Будиму, после у Н. Саду, камо се је и Матица (1864) преселила из Пеште.

²⁾ Год. 1848. одселио се из Пеште, али су му предс. част оставили до 1853. У буни 1848/9. био челник у срп. војсци.

³⁾ Последњи председник у Пешти.

⁴⁾ Уступило предс. место дру Јов. Суботићу, кад је дошао у Н. Сад, одакле се Суб. одселио 187.

V. Два прилога.¹⁾

1. Предсловије (проф. Ђорђа Магарашевића к 1. св. „Летописа“).

Пошто у два става говори о припремама, о чему ће још бити речи, и захваљује на помоћи, овако наставља о програму Летописа:

Све што се год Славенског народа²⁾ от Адријатског до Леденог, и от Балтиског до Црног мора вообщче; а особито што се нас Србаља тиче и то у књижевном призрјенију; све је то предмет Србске Љетописи; а њен карактер нека овај буде: никог не увредити, но свима што више ползе принети. Да је обширност њена велика и полученије цјели многотрудно и тежко, то признајем; но зато исто помоћи тражим; соучастија иштем: јер шта неће једносложна ревност и међусобна љубов учинити? —

Овако свршава: Знајући, колику су распру замели (списатељи) између читатеља свои, због новости које у језику самом, које пак у ортографији заведени: — гледаћу сваким начином, да Србска Љетопис с већим числом народа нашег у миру и согласију буде, увјерен будући, да ће само оно временом бити, *што бити мора!*

У Новомсаду, 1. Маја 1824.

¹⁾ Штампану се овде новим правописом. Употребљавам и ј ради лакшег читања. Због слова ј и др. стари су водили рат, па и из Матице, око 50 год. са Вуком. — О Предговору Дра Хаџића биће речи у књизи, зато га овде не доносимо.

²⁾ То је тачно схваћено: Словенски Народ је, као и немачки и др., и поред свих разлика, један и недељив.

2. Предговор (Тодора Павловића к 40. св. „Летописа“¹⁾).

Неколико реченица изостављена

Матицу је Сербску с височајшом царском милостију вјенчано родило жарко родољубије сербско; она је дична кћи небесни стихија саме чисте добродјетељи; Летопис пак првородно је серцу најближе млеком родољубија на собствени груди одојено духом Народности чедо Матице, које она брижљиво његује, да му до бритке пера-сабље Славено-Сербском језику и Сербској Народности на обраду, ползу и подпору порасте и дуговекује! Смртно нам се бјаше чедо разболело и два года не, иначе него мртво лежа; многи у Роду за њим плакаше; Мајка највећма! — Али пламена љубов Материна дотле је дању и ноћу око њега лебдила, док му опет живот од царске Милости не исплака — и ево гле! Сладко чедо васкрсну! ево опет срећно ногом ступа! туга наша, Богу и Цару хвала! на радост се велију претвара! Нејако је оно истина и слабачко, кораци његови дрктајући и посртајући; али и то ће, у твои, Роде! меки објатија одјачати, Твоја ће га љубов, Твоја нега укрепити, Прими дакле Роде мили, Летопис мило и љубезно, прими га као свој својега, као рођени рођенога, и буди увјерен, колико га ти њежније неговао будеш, толико да ће више он Теби и Твоима на ползу и чест служити.

Учредник.

¹⁾ Кад је Тодор Павловић Матицу, после двогодишње забране, 1837. год. поново оживео, поново је покренуо и њен орган под именом »Новиј Сербскиј Летопис« с мотом на полеђини натписног листа:

„От Пеште даж до Черне Горе
Дјелатељ приљежан сјем' да спјеши.“ Мушицки.

Пред Предговором је овај цитат из Шилера:

„Die Altäre, sie stehen noch da, o kommet, o zündet,
Lang schon entbehrte der Gott, zündet die Opfer ihm an!“

(Олтари, још стоје ту, о ходите, о палите, већ се дуго лишаваше Бог, запалите му жртве!)

Увод.

Расна снага српскога народа ни после пропасти државе није пропала. Напротив, она је реагирала тим што је створила силну националну мисао: одржање народно у будућој слободној и независној народној држави. Остварењу тога идеала стрмиле су све генерације народне. Како је био тежак и крвав пут, и како дуг, док се дошло до овога циља! Дуги су били јелински пелопонески, римски пунски ратови, седмогодишњи у 18. веку, тридесетогодишњи (1618.—1684.) са чешким Косовом на Белој Гори, стогодишњи између Енглеза и Француза, у 14. и 15. веку, са спаљивањем Жане д' Арк, девице орлеанске, — из чијег је пепела никао нов слободан народ француски, — али рат од 524 године, од Косова до Куманова и Једрена, није ни један народ имао.

И у свој тој дугој и крвавој прошлости све што је народ српски радио, повирало је из тежње да види остварену своју народну мисао.

Али средства којима је српски народ хтео да извојује победу својој народној мисли и облици које је давао својим акцијама у том правцу, нису биле само борбе оружјем него у врло јакој мери и културне природе. Небројени манастири и цркве, а после и школе, најбољи су доказ томе. Но није ни на том само остало. Тражене су па и добивене тако рећи самосталне политичке области, у којима се, истина под туђом врховном управом и често и уз сметање, али ипак много шта могло учинити за народ и његово снажење и напредак. То су били разни привилегисани окрузи (диштрикти), војничке регименте (Војена Крајина, Граница), слободни краљевски градови, и онда велика организација народно-црквеног живота,

Народно-Црквена Автономија и друга, истина много крња али ипак организација политичкога живота, Војводина. То је било тако у крајевима изван Балкана, док се на Балкану одржала независна Црна Гора и основала слободна Србија.

Исто тако је израз расне снаге народне, са истом тежњом за остварење народног идеала, исто тако је пород народнога генија и Матица Српска. Она обухвата цео *Род*; са покличима у прогласима својима, па и са целим радом и писањем својим, изразито иде и води к јединству и целини народној: „отъ Пеште даж' до Черне Горе“ . . .

Оснивање Матице значи за наш народ још један већи и појачани доказ расне снаге народне. Њу је створило *друштво*, а само у истини духом јаки народи имају и своје друштво. Оснивање Матице је доказ и томе, да је у српском народу било и иницијативе и активне просветне свести.

На Св. Саву 1926. навршиће се сто година дана како је основана Матица Српска. За тих сто година дана на стотине и стотине буднијих наших глава давало јој је животодавне снаге, снажило је њен рад и развијало га до крајњих граница свога умења, неуморне добре воље и одушевљења за народ и за његов, па и за општи човечански, напредак. Помоћ ова Матици била је и материјалне и моралне природе: водство, чланарина, легати и задужбине и сарадња. И све је то наш народ створио и радио тако рећи с пушком у руци.

Неоцењиву корист пружила је Матица својим стогодишњим радом нашем народу. Небројене стипендисте њене и књиге које је она издала, имали су јакога маха на рад наших поколења и на повољан развитак наших народних ствари до данашњега јединства и слободне државе.

1. О народној средини у којој је основана Матица Српска.

Матица Српска је основана у Пешти.¹⁾ Овај крај бејаше негда средина Словенства. О давној прошлости те словенске средине мало се у нас писало. Мађарски извори (Марцали, Фрелих и др.) већ знатно више пишу о том словенском живљу, који они понајвише називају Србима. Они наводе да има велик број назива између Дунава и Тисе који сведоче да су ранији становници тих крајева били Срби. И данас се над Будимом и Пештом налази град *Вишеград*, чији је назив старији од тисућу година. А кад је било града, јамачно је било и области која је из тога града брањена, те је, дакле, ту морала постојати и држава. Али и са леве стране Тисе има још назива српских. Солнок град, Солночка и Бистричка жупанија, потоња са реком Бистрицом, пећина Пештере у Бихарској жупанији и т. д. — све су то докази давне наше старине и у тим крајевима. Сава Текелија²⁾ каже да се та земља звала *Угорија* (отуда *Hungaria, Ungarn, Угарска*). Ово ће можда изазвати осмех код по неког сумњала, али ипак зато не подлежи сумњи да су ту Срби негда живели. Доказ томе је и оно око тисућу што словенских што српских речи у мађарском језику. Тако рећи

¹⁾ Назив је овога града (пешт = пећ) словенског порекла. По том називу, по предању, Немци дадоше Будиму име *Ofen*.

²⁾ В. Аутобиографију.

сву земљорадњу су Мађари присвојили од Срба па и њене називе, н. пр.: баразда (бразда), борона (брана), чалан (члан), геребље (грабље), салма (слама), пољва (плева) и т. д.

Срби су живели и јужно, све до доњег Дунава. Има небројено топографских назива који несумњиво потврђују старину српскога насеља у тим крајевима. Др. К. Јиречек није се слагао с тим и побијао је тврдњу П. Шафарика о том српском насељу. Он наводи да докази, слични по звучењу речи, као што је Шафарик узео за доказ назив реке *Черне*, не могу бити довољни за историју, према латинским називима *Tierna*¹⁾ *Tsierna*. Али при решавању овога питања треба узети у обзир и небројене друге географске називе као што су: у Черну утиче Бела, на домаку им је висока планина Домоглед, северније Семеник, па реке: Брзава, Караш, Поганиш, Јаруга, Моравица. Но осим ових има још много и других словенских и српских назива, који доказују да су од многих народа који су туда пролазили, Словени а особито Срби оставили најдубље трагове.

У крајеве Дунава и Тисе стално су пристизали нови ројеви Срба, а особито после пропасти Косовске (1389). Тако се ту српски народ стално множио и освежавао. Старији писци тврде да је прва од тих сеоба била она на Чепељском Острву, испод Пеште, где је подигнута и прва српска црква већ 1404., која је и данас историјска грађевинска знаменитост. Др. Ј. Радоњић пак мисли да је најранија сеоба била у крају између Тисе и Мориша.²⁾ Деспоти српски Високи Стеван и Ђурађ Бранковић ступише у тешњи војнички

¹⁾ Милекер мисли да се тако звало насеље (*Kolonie*), али *Dierna* не *Tierna*.

²⁾ В. Гроф. Ђ. Бранковић стр. 25, и 26.

савез с Угарском против Турака и добише у замену за Београд врло многе градове у Угарској, па чак далеко и на северу на пр. Мункач, Сатмар, Токај, камо су донели и винову лозу, — међу осталима и чувену скадарку коју Мађари зову кадарка — и научили и Мађаре виноградарству.¹⁾

Ови Срби који су напуштали своју домовину и селили се у ове нове крајеве, бејаху већином из најпросвећенијих редова, који нису могли да трпе ропство. Тако мађ. писац монографије „Столно-београдске жупаније“ вели за Србе досељенике у тој жупанији да су „вредни и умешни људи и добри трговци“. Али ове, тако далеке сеобе од главне средине народне значиле су и велик губитак по наш народ. Мало по мало па је сасвим нестало тих Срба: претопили су се у Мађаре.²⁾ Претапање у Мађаре ишло је брзо особито тамо где Срба није било много.

После ових првих сеоба ређале су се још многе друге. Срби се нису сами нудили да се селе, а још мање су се наметали, него су их сами угарски краљеви, а после аустријски цареви позивали да дођу. И једни и други давали су им на писмено врло значајне повластице, само да дођу. А зашто? Да гину и да их бране од Турака. Ове су повластице после редовно газили кад су мислили да њихови интереси нису у опасности од Турака. Ове би повластице требало издати све скупа у књизи; то би били ванредни докази колико заслуга имају Срби не само за ове крајеве него и за мир у Јевропи. Но док

¹⁾ Од чувених токајских вина и данас је познато вино „самородни“ (тако га зову Мађари).

²⁾ У Срп. Ковину на Чепељском острву било је 1914. г. у там. срп. школи само 4 српска детета, али већ нису знали српски, те је због тога део наставе на српском језику био скопчан с великим тешкоћама.

је Јевропа напредовала, Срби су пропадали.¹⁾

Од српских сеоба знатније су ове: за време угарског краља Матије, сина Сибињанина Јанка прешло је (1479—1480) у Банат око 200.000 Срба; под деспотом Стеваном Штиљановићем око краја 15. века прешао је леп број Срба у Барању; са патријархом Арсенијем Чарнојевићем (1690.) и Арсенијем Јовановићем Шакабентом (1739.) прешло је опет много и много хиљада Срба. Мало по мало па српски живаљ у Угарској порасте на врло угледан број. Томе народу водство је било према најјачој духовној снази коју су кад у ком крају ти Срби репрезентовали. Јакшићи су живели у Поморишју, Бакићи с десне стране Дунава, гроф Петар Петровић и његове војске у Темишвару и Липову, Текелије у Араду, Бранковићи у Срему, који је идејно свагда био у најтешњој вези са Србима у Угарској и други Бранковићи у Ердељу и т. д.

Још и под Турцима Срби су имали у Будиму и Пешти своје цркве и школе, а имали су и својих учених људи. И Турци су протерани из Угарске највише заслугом Срба. Будим освојен од Турака 1686., страшни порази турски на Сенти 1697. и на Сланкамену, — потоњи једино снагом српске војске под водством подвојводе Јована Монастерлије — 1710., Темишвар пао 1730. Тако рећи сви ови порази турски десили су се у време и после велике Српске Сеобе (1690.) Тада је настало за све па и за Србе ново време.

Као оно у пролеће кад провру планинске воде и извори, покрете се духовни живот срп-

¹⁾ Председник Илirsке Дворске Депутације у Бечу Барт Фон Бартенштајн рекао је о том делу срп. народа у својој књизи из друге половине 18. века ово: „Не само Аустроугарска него цео остали хришћански свет има овоме народу највише да захвали да је остао поштеђен од турскога пустошења.“

скога народа великим замахом. Оснажен врло јако недавном сеобом под Арсенијем Чарнојевићем, српски живаљ у Угарској отпоче живорадити на уређењу цркве и школе и нарочито на уређењу свога политичког положаја, па и других огранака јавног живота народног. У то време главни представници духовне снаге српскога народа беху у Будиму¹⁾ и Пешти са Сент-андријом, где је једно време становао и српски патријарх, а где је доцније основана и прва српска учитељска школа (1812.). Ови Срби беху тада духовне вође српскога народа. Они су стално мислили на цео народ и на све његове потребе, па и на онај део народа који је под Турцима остао. Слободно се може рећи да ни Косово ни све сеобе нису никад раскинуле осећаје и везе јединства, него се Српски Народ, растављен земљама и водама, ипак осећао једним и недељивим и са оним најситнијим деловима разметнутога роја.

Међу овим Србима крајем 18. и почетком 19. века заузимао је нарочито важно место Сава Текелија, човек богат, племић и јаче образован, синовац генерала Петра Текелије, под којим се, око 1750., (и под Шевићем, Милорадовићем и Хорватом) иселило више хиљада Срба у Русију због тадашњег гањања, за време царице Марије Терезије, да приме католичку веру. Сава Текелија, који је живео у Пешти и који је традиционално, због оног гањања његових предака, осећао нерасположење и неповерење према Аустрији, извео је велики политички преокрет у српском народу у Угарској. Наиме, Срби су дотле, почевши пред крај 17. столећа, по традиционалној политици, за сваку сеобу склапали уговоре са аустријским

¹⁾ Ту је по Д-ру Душану Поповићу („Проблеми Војводине“) било почетком 18. века око 20.000 Срба.

царевима и примали од њих повластице, верујући е „царска се не пориче“, ма да се порекла много и много пута. Срби су по својим привилегијама, добивеним од аустријских царева, потпадали под царску власт и своје власти, и тако су били у Угарској као нека држава у држави. То Мађарима никако није било право те нису хтели да признају овај привилегисани положај. Из тога непризнавања рађали су се многи политички спорови и сукоби.

Сава Текелија стао је на чело оних Срба који су тражили споразум са Мађарима и који су набрзо били у већини. Али Аустрији никако није ишло у рачун да се овај споразум постигне, јер је био у противности са њеном основном политиком: *Divide et impera* (Подели па владај) с помоћу које је она вековима владала над разнородним својим народима. Аустрија је одобрила Србима политички Сабор 1790., који је одржан у Темишвару, а царском комесару, генералу барону Шмитфелду дала је инструкције да Србима даде миг да траже да се Банат призна као посебна српска покрајина, те да Срби буду као неки буздован, кад их Аустрија затреба против Мађара. Аустрији пак Срби у тој покрајини не би могли бити опасни, јер су ту у 18. веку већ биле насељене јаке немачке насеобине. Сава Текелија насупрот томе предложио је да тај Српски Народни Сабор тражи да се Србима призна право грађанства у Угарској, те да сваки Србин има сва грађанска права ма где живео у Угарској.

Политика ова у суштини је била велико питање за српски народ и настало је колебање: да ли с Аустријом или с Мађарима. Трећега пута за самосталан и независан живот народни није било. Комесара су питали народни посланици: да ли

ће чиновници у тој српској губернији бити само Срби, а он је одговорио: „wobei auch и наши“.¹⁾ Оне Србе који су пристали на предлог комесаров, звали су после подругљино „wobei auch“.²⁾ Кад је Сава Текекија поднео противан предлог жељи комесаровој „комесар се“, пише Текелија, „помами“.³⁾ Али ипак велика већина је усвојила предлог С. Текелије, и Срби су били угарским законом признати као грађани Угарске са свима грађанским правима већ 1791. Тако је онда коначно уређен политички положај Срба у Угарској. Али ипак је остало и после тога доста српских повластица: бачки и вел. кикиндски дистрикти, шајкашки баталион, војничке регименте (милиција) слоб. краљ. градови. У Будиму, Темишвару и Араду постојали су раније и српски магистрати, у којима су српски судови судили Србима. И ово је доказ колико су Срби били јаки у Будиму и Пешти, где се много српски говорило. Напротив год. 1791. — пише Текелија⁴⁾ — „заповеди се протоколе и дела водити на маџарском језику, што је мени тешко било, јер ја сам се васпитавао по Бечу, Будиму и Пешти, где се није ни чуло маџарски пре“.

Упоредо са уређењем политичкога положаја отпоче и рад на просвети народној. Отваране су свугде и основне школе (особито од 1813. са Урошем Несторовићем) а отпоче и издавање српских листова и књига. И за овај посао беше погодан Будим, јер ту бејаше угар. универзитетска штампарија, која имађаше и ћириловских писмена.

¹⁾ Аутобиографија Саве Текелије.

²⁾ Исто. — Ово је најстарија позната политичка подругачица међу Србима у Угарској, као што је се после ругало: велеум, либров, (либерал) алмажан, крадикал и т. д.

³⁾ Исто.

⁴⁾ Исто.

Прва српска књига штампана је ту 1758., али у то прво време Беч је претегао. Од 1786. до 1796. године штампано је у Бечу више него 100 српских књига, али од 1796. г. Будим сасвим преузима прву улогу у том. На стотине штампано је у Будиму српских књига, а тек десетак у Млецима, и до 1811. ни једна више у Бечу, па и те године само једна.¹⁾ Беч постаје продуктивнији тек од појаве Вука Караџића.

Ето, у том делу српскога народа основана је Матица Српска; ту где је од 524 године борбе с Турцима четири пуна века борбе пало на плећа овога народа; ту где су кроз та четири столећа крстариле јуначне чете браће Бакића, Јакшића, Црнога Јована, Кнеза Павла Бранковића, деспотâ Бранковића, тамишког грофа Петровића, дели-Марка, Монастерлије, па, после, и у борбама са Мађарима чете Пере Сегединца, те чете у време знаменитог епилога из 1848/9.,²⁾ са којима се окршајима дошло и у пето столеће борбе.

Дивних јунака и великих умова имао је наш народ у овим крајевима. У 16. веку снага народна толико је набујала да су се Срби, на три противне стране подељени, нажалост, борили чак и једни против других: у војскама Фердинанда I., Мехмед-бега Соколовића и угарског краља Јована Запоље. Колико су само ови последњи били јаки, може нам показати то што је Запоља³⁾ провео једну зиму међу Србима у Липову, а кад је умирао, оставио је свога сина у турско вођи ових Срба, грофу Петру Петровићу у Темишвару.

¹⁾ По Библиографији Стојана Новаковића.

²⁾ Тада су се Срби побунили против Мађара, јер су им палили цркв. протоколе и наређивали, да их воде мађарски, да деци дају мађарска имена и др.

³⁾ Словен пореклом, осећао се међу Србима, словенском браћом, у безбедности.

2. Како је основана Матица Српска.

Књижевно-просветна ренесанса српскога народа почела је око средине и друге половине 18. века. У то време Срби су већ имали већи број учених људи и умних књижевника, и тај се број све више множио. Жефаровић, Обрадовић, Рајић, Орфелин, Текелија, Дим. Давидовић, Фрушић, Мушицки, Соларић, Јоаким Вујић, Атанасије Стојковић, Трлајић и још многи други, сви се данас с хвалом спомињу у историји српске културе и књижевности. Многи српски књижевници становали су у Будиму и Пешти, а многи су опет због наука или због штампања књига тамо долазили. Тако је ту бујао народни живот као у правој народној средини.

Између књига и издања ових у Будиму важан је био часопис: „Лѣтописи сербске“ за год. 1825., частица 1. 2. 3., издана Георгијемъ Магарашевићемъ, професоромъ у гимназији новосадској“. Издавач је био Конст. Каулици, књижар новосадски. Часопис овај зато је био важан, јер је он био претеча друштву Матица Српска и доцније њен орган. Магарашевић се показао као добар организатор за први мах. У »Предсловију« к. 1. частици каже да су већ обезбеђене даље свеске материјално а и са сарадницима,¹⁾ међу којима бејашу већ одмах у почетку: Лукијан Мушицки, Павле Шафарик, Трлајић, Хацић-Светић, а да је већ и друга частица спремна за штампу. Часопис овај са својим шематизмима обратио је на се велику пажњу нашег писменог света, и стекао је убрзо јаку читалачку

¹⁾ „С благодарношћу прима се сваког ревностног родољупца учени прилог и печата се у „Сербско Лѣтописи“, каже се у Примјечанију на крају 1. свеске Летописа.

публику. Сви наши просвећени домови радо су му отварали врата, јер су из њега могли да сазнају ко су нам и где првосвећеници и свећеници, те генерали и официри, те „сербско благородство“ (племићи), па чак и учитељи још у оно време кад су осн. школе биле доста ретке. Већ за ту прву годину јавило се претплатника у лепом броју. На крају 3. свеске каже се да ће се часопис у будуће звати „Србскій а не Сербска Лѣтопис“, јер је та реч мушког рода.¹⁾ Покретањем Летописа копиране су немачке сличне књиге којих је било више под називом: »Jahrbuch« и Jahrbücher«.

Године 1826. дешава се велика промена с Летописом: прву „частицу“ (свеску 4.) већ издаје „Матица Србска“. На натписном листу то се не види, али се види из текста у књизи. На III. страни (првој иза натписа) каже се: „Ево ти, почитајем и предраги Роде, Лѣтописа Србскогъ²⁾ Теби подноси са љубављу пуним жаром Матица Србска, која је Тебе ради и Твоје славе ради постала, за Тебе ради, за Тебе дише“. Но како је Матица постала, ту се још ништа не каже. Лепе патриотске мисли у том поздраву и говору још су ово: „Ти се, роде, користи трудима Матице, погледај је и пружи јој руку помоћи, па ће бежати мрак и туга из народа и обасјаће га светлост, која част и срећу носи. Све треба да нас спаја један дух — родољубља, једна мисао — за обште благо, један жар да нас распаљује — просвећивање народа. Сви по примеру вредних пчела да летимо по умном цвету књижевног

¹⁾ Међутим то није извршено и назив је и на даље остао „Сербска Лѣтопис“.

²⁾ А натпис часопису је „Сербска Лѣтопис“. И друштво се зове „Матица Србска“ а на часопису ипак пише „Сербска Лѣтопис“.

поља и да сок носимо у кошницу обштега блага. Писци синови умнога пролећа нека приносе ко сасу, ко љубичицу, ко ружу, ко пшенично влаће, ко воће, да се род користи, кити и поноси.“¹⁾ У овим речима, од прилике, изражен је задатак Матице Српске, и зашто је названа тим именом: да у народној кошници буде она која ће да окупља народ око себе. Под овим прогласом налази се потпис М. С. Писао га је М(илош) С(ветић) (Јован Хаџић) који је због тога био персифлиран, што је М(атицу) С(рпску) тако рећи идентификовао са својом личношћу: Матица Српска а не Српска Матица да може бити и она М. С. као Милош Светић,²⁾ јер је то сматрано као таштина.

Но како је постала Матица Српска, ту се о том ништа не каже. О том се не каже ништа ни у 5. свесци Летописа (II. за 1826.), на којој већ пише да се издаје трошком Матице, ма да ту већ има говора о Матици. У првом чланку: „Почитајемом роду српском“ Матица и њен постанак доводи се у везу са Резолуцијом цара Франца I. од 5. септембра 1812 г., којом се одобрава да се у народу српском „подигне један фондус из кога би се књиге добри списатеља печатати и с коришћу продавати могле“. Из тога фонда би се класичке књиге штампале и издавале награде заслужним писцима. У прогласу каже се да је та „жеља свети залог... и ову неизпунити био би грех велики, који нам нигда ни благост царева(!) ни суд потомства опростио не би. Но рабримо се! Није ладан Род. Он већ средством Матице жељу ту испу-

¹⁾ Летопис св. 4.

²⁾ Живот и рад дра. Јована Хаџића Светића стр. 19. У спомен прославе стогодишњице од рођења његова. Издала Матица Српска.

нити труди се и напредује“.

Видећемо после да је било великих књижевних препирака о томе ко је дао идеју за оснивање Матице Српске. Но, по мом мишљењу, ова „резолуција“ даје нам решење тога спора. Потпуно се даје њом доказа да је идеја о потреби књижевног друштва у Срба у тој резолуцији јасно изложена и да оснивање друштва на форму Матице потиче од оног, засад, док се у архиви можда, не нађе име његово, непознатог инспиратора¹⁾ споменуте царске резолуције. Инспиратор пак могао је бити само ко из српског народа, у којем је још од патријарха Чарнојевића стално тражено, и на Саборима па и у литератури, да се оснује српска штампарија, и наглашавана је потреба да треба књиге да се издају ради просвећивања народног. За донашање и издавање овакве резолуције служила је као подлога представка краљевске штампарије будимске да се оснивање таког друштва одобри. С резолуцијом је и изречено то одобрење, и тако је отклоњена политичка сметња. Без одобрења друштва се нису могла ни смела оснивати; зато и Матица, као што се види из тога прогласа, стаје на ту основу да је она то, већ одобрено друштво, којем је том резолуцијом дато право на опстанак.

О овој резолуцији од 1812. до 1826. морало је бити много разговора и много је наглашавано — овога је јамачно било и много раније, — како да се освари идеја о том друштву и како да се оно оснује. Но као што и у погледу остварења било какве друге замисли многи радо говоре о том, али нерадо ступе на поље рада тако и код остварења ове идеје само мало њих

¹⁾ У том смислу пише и Ђ. Магарашевић у Летопису, св. 16. стр. 104. и 105.

бејаху прави агитатори, — па и они тек 14 година доцније, — да се ово друштво и оснује. Онима који су се заузимали за то рећи ћемо укратко оно што је најважније, да се боље може разумети постанак Матице Српске.

Проф. Ђорђе Магарашевић, ма да је са задовољством рекао у 1. свесци Летописа да је опстанак часопису обезбеђен, после 3. свеске „због недостатка потребних трошкова“ није могао да изда 4. свеску Летописа, „који је — пише он — многе беде мени као уреднику и издавачу причинио“.¹⁾ Наш просвећени свет заволео је био Летопис јако. То је сасвим појмљиво, јер у оно доба кад су чланови једнога народа, у недостатку разних комуникационих средстава, били тако удаљени једни од других, Летопис их је приближавао и међусобно упознавао са свима крајевима и са целим народом. Ту мисију вршили су они, срећно изабрани, шематизми, који су објављивани у првим свескама а и доцније. Јамачно се на више страна појавила жеља, крајем 1825. г., да се нађе начина и помоћи да се Летопису који је већ одмах с првим свескама стекао леп глас и у страном свету, особито словенском, и на даље обезбеди опстанак. Међу овима нарочито се истичу две личности: Др Јован Хаџић-Светић, који се тада бавио у Пешти ради полагања доктората, и Јосиф Миловук, књижар пештански. Оба ова Србина осећала су велику потребу да Летопис треба и на даље да излази, и обоје су сматрали да се његово излажење може обезбедити само тако ако се оснује књижевно друштво, које ће примити издавање тога часописа у своје руке. Разлика је међу њима била та, што је Хаџић

¹⁾ Летопис 16. св. 162.

желео само из патриотских разлога оснивање оваквог друштва, а Миловук је осим патриотских мотива имао и жељу да он на даље буде издавач Летопису.

Хаџић и Миловук упознају се у Пешти и споразумеју се да оснују књижевно друштво. На њихов позив приступе томе покрету још и ови: Гаврило Бозитовац, пашанац Миловуков, Јован Деметровић,¹⁾ Петар Рајић, Андрија Розмировић, и Ђорђе Станковић, трговци пештански. Сви ови састану се на договор 25. јануара 1826. код Јована Деметровића, и ту реше да ће сваки од њих дати 100 форината бескаматног зајма у сврху да се Летопис и на даље издаје. Но како их је све прожела патриотска радост за овакво корисно дело, састану се набрзо поново, већ 31. јануара, и реше да поклањају ове своје прилоге, па да се из њих, а уз помоћ и других, оснује удружење. Хаџићу је поверено да изради правила²⁾ и да предложи како да се друштво назове. Хаџић бејаше вредан и за посао искрено загрејан, и већ 2. фебруара донесе „план“ и предложи да се друштво зове Матица. Све буде примљено. »План« би начисто преписан у једну књигу, и 4. фебруара сви „пренумеранти т. ј. приложници“ новце своје донесу и ставе у сандук Јов. Димитријевића, који је два кључа имао. У сандук је стављено 700 фор. На том скупу 4. фебруара — „дан радостан основанија Матице Србске“³⁾ приложници с негодовањем су при-

¹⁾ Овде Деметровић, у „Зачатију“ и у другим приликама Димитријевић.

²⁾ У књизи: „Зачатије и истино основаније Матице Србске“ написао Јосиф Миловук, Будим 1829. каже се да је 31. јануара била реч „о плану једном, по којем би се владати требало и о сличном и пристојном наименованију друштва и Г. Хаџић прими се и плана и наименованија, које ће потом приложницима на одобреније донешено бити“.

³⁾ Зачатије стр. 17.

мили да је Хаџић ставио у план да ће друштво имати председника, — пише доцније Миловук, што показује да нису били на чисто са тим шта је то књижевно друштво и његова организација, — но нису хтели план да „бришу“, и изаоеру Хаџића за председника, Миловука за манипуланта, Јов. Димитријевића касиром, а Гавру Бозитовца и Георгија Станковића кључарима „вишереченог сандука“. „Дакле је 4. фебр. 1826. г. прави дан рођења и основанија Матице Србске био, почем су онда и мњенија сва утврђена, послови у ред ставлени и новци у касу положени били“¹⁾.

Миловук у овој књижици најенергичније побија да је Матица основана 25. јануара, како је то Хаџић у свом писму проф. Магарашевићу писао. У споменутом писму Хаџић вели „да му је 25. јануар најрадоснији дан био, будући је онда управ основаније Матици положио“²⁾ У прогласу пак на народ³⁾ каже се да је „план 14. јануара на дан Св. Саве, првог просветитеља србског закључен“. Дан Св. Саве узет је из патриотских мотива: да се постанак српског друштва веже за дан успомене на српског светитеља.

О оснивању Матице Српске издата је објава и позив на упис. У том позиву употребљава се сад реч „член“ или „приложник“. 15. фебруара упишу се у друштво архимандрит Крупе Герасим Зелић и Петар Аси-Марковић са 100 форината, а о пештанском „јозевском“ сајму још њих шесторо. Набрзо и кнез Милош Обреновић са братом Јевремом пошље 120 сребрних талира за

¹⁾ Зачатије стр. 17—18.

²⁾ Летопис 16. стр. 104. Писмо Магарашевићево Светићу.

³⁾ Летопис 5. стр. IV.

издавање књига а нарочито Летописа. „Време је већ да се и Српски земљодержци (спахије) и племићи о народном изображењу више постарају и с малом својом жртвом општем добру велику жртву принесу“.¹⁾

Успеси ови, за оно време, беху врло повољни. За прве три године издато је 12 св. Летописа и 4 друге књиге и уз Летопис издано је више бакрореза старих новаца. Писцима је издато 1000 фор. хонорара и ипак је капитал неокрњен остао. Хаџић је давао израза свом великом задовољству у писмима Магарашевићу. Навешћемо неколико места из тих писама, која ће нам приказати изближе и осећања Хаџићева а дати уједно у јачим цртама и слику о том какав се велик значај придавао Матици и њеном задатку; показаће се осим тога и то, да је Матица имала тешкоћа и у самом народу. „Ја сам имао нешто мало дуката“, — пише Хаџић — „што сам кад и кад на поклон добијао и то сам жртвовао; мислим да ће се тамо најбоље светлити“. — „Наша Матица успева и напредује, но са свију страна дижу се зуби лавова. Ја оружја довољно имам; јавнога врага ни једног; свак иза грма стреља“. — „Но ја сам себи предузео да будем постојан и тврд као челик и заиста пре би се небо за земљу припело него што би мене когод кадар био од намерења и труда и бдења кренути!“ — „Грмљавине се родише, муње севаше, таласи се дизаше; но Матица опет срећно и уредно на брег изађе. Сад мир и тишина царствује и ствари се у ред доводе; слога је и љубав међу нама највећа“.²⁾

Споменуо сам напред да је било препирке

¹⁾ Летопис 16. стр. 109. — тако Ђ. Магарашевић подсећа ове да треба да се упишу за чланове „Матице“.

²⁾ Летопис 16. стр. 107.

о том ко је основао Матицу, управо ово књижевно друштво, те ћу и о том рећи коју реч.

Јосиф Миловук, књижар пештански, тврдио је да је он дао идеју да се оснује ово књижевно друштво. Јован Хаџић-Светић и сам се сматрао оснивачем, а и Ђорђе Магарашевић такође признаје Хаџића за оснивача Матице Српске. У писму Хаџићу¹⁾ вели о Матици: „којој си ти начало дао, коју си помоћу родољубивих Срба основао и благородно опредељење њој назначио“. Против ових тврдњи Магарашевићевих написао је Миловук књигу „Зачатије Матице Српске“. У њој су саопштени подаци о оснивању Матице онако како је напред изложено.²⁾ Ј. Хаџић написао је опширан одговор на „Зачатије“ у 18. св. Летописа, али за саме дане међусобних састанака вели да би се о том читава књижица написати могла, „но кад и то к јасности саме ствари ништа не приноси, а оно ћемо уштедети време за друге важније ствари.“

На ово је Миловук издао нову књижицу „Протак“,³⁾ у којој до најмањих ситница побија све наводе у одговору Хаџићевом. На крају књижице налази се „Додатак“ од Гаврила Бозитовца, који као „непосредствени очевидац свију послова у Матици“ а револтован што по „Летопису лете небројена она уврежденија и присвојенија туђи(х) заслуга“, најенергичније тврди да је Миловук први дао идеју о потреби оснивања књижевног друштва. Бозитовац још напада Хаџића „да је главни и једини узрок био што су тројица из друштва изишла“ и да је „и непосредна

¹⁾ Летопис св. 16. стр. 100.

²⁾ За књигу „Зачатије“ вели Магарашевић да је није Миловук написао него „други и као оруђе за овако похвално дело себе дао.“

³⁾ Будим 1829.

препона био што већа и благороднија лица у друштво ступила нису." Заиста, набрзо после тога кад је Матица основана, иступили су из њенога чланства: Миловук, Бозитовиц и Аси-Марковић и враћена им је на захтев чланарина. За разлог су навели то што Матица није тражила одобрење од власти. Међутим, Хаџић је сматрао да је то излишно, јер је цар Франц још 1812. био одобрио оснивање оваког друштва.

Г. др. Милан Савић врло згодно вели⁴⁾ да је ово био само спољашњи и признати узрок распрама и задевицама а међутим иза њега скривао се прави узрок. Павле Берић — био народно-црквени тајник — у Вуковој „Даници“ за 1834. г. своди узрок тај на славољубље главних лица у овом спору. „Магарашевић нашао способан плести и себи и Светићу венце! Најпре себи: „Први повод основања Матице је Србска Љетопис. То ће рећи: ја сам први повод основања Матице, јер ја издајем Љетопис“, па Светићу да је он Матицу основао, и ту наводи више ставова похвале Светићу од Магарашевића а онда речи Светића о себи самом и најзад Миловукове речи, и каже му да обе књиге нису ништа друго него самохвала. Кад човек све то узме на ум, „заиста тешко се може од смеха задржати. За Бога, зашто не почекасте да вас други когод хвали?“⁵⁾ Онда Берић подвргава анализи и Миловука и његове праве побуде и намере. Хтео је да издаје Летопис, али се поплашио да не пропадне, па је радије поклонио онда 100 фор. него да изгуби више. После је izmanевровао, те му је и тих 100 фор. враћено. „Каквих дела издају велики светски издавачи, па „никоме ни на ум не пада да их зато слави и хвали!“

⁴⁾ Живот и рад дра Јов. Хаџића-Светића стр. 15.

⁵⁾ Даница за 1834.

Одбацивши на страну оно високо „обаче“ (всјаческаја сујета!), које се ипак као глас таштине чује из тога кора наших старих, они који траже истину, могу ипак дати свакоме од њих оно што му припада и рећи: да су имали заслуге и Магарашевић, који је украсио први пламен и упалио луч: Летопис и Хаџић, којег је Летописом повео, он 6 год. старији и искуснији, као даровитог омладинца на овај посао, који је несумњиво дао духовни правац и облик овој организацији, а најзад и Миловук и његових 5 другова трговаца који су дали и себе и новац да се друштво могло основати.

Сви они придонеше много оснивању Матице Српске. Али ипак не би било успеха, да наш народ није прихватио ову идеју о Матици и њен Летопис. Народ наш пак беше у то време подобан да оствари ову потребну просветну установу. Ђ. Магарашевић ево овако лепо описује наш народ у оно време:

„Србин је Србин; шта не би он за љубав општег блага жртвовао? Ревност његову још треба само на добро знати употребити. Србин који је толике манастире основао, украсио, обогатио, — који је поред свију своји тегоба и дација, у сваком и најмањем скоро своме селу цркву сазидао и накитио, школу подигао, свога свештеника и учитеља добро снабдео; — који је безпримерним својим жртвама више васпитни завода основао, желећи да му се род изобрази и с другим сваким родом, ком је лакши у том пут, успореди, да веру и језик свој свето храни, — прави Србин еда ли је при овом, народног блага касаћујем се делу (т. ј. према Матици, — Писац) равнодушан остати могао?“¹⁾

¹⁾ Летопис 16. стр. 105.

3. О раду Матице Српске

Од 1826. године па све до данас, а то је близу сто година рада, Матица Српска била је врло важан фактор у просвећивању српскога народа. Много просветно дело од ње је потекло, те или се у њој урадило или је помогнуто од њене стране. О овом раду није могуће све исцрпно изнети у делу овако одмереног простора. То се мора обрадити посебно у обиму који одговара великој важности тога рада, а при том се морају узети у обзир и све прилике у нашем народу, па и оне многе тешкоће, које је Матица имала у свом раду. Овде ће се изнети што је важније.

Како правац раду свакога друштва дају његова правила, то ћемо рећи укратко коју и о досадањим правилима Матице Српске.

Прво што упада у очи то је да су оснивачи Матичини имали невоље већ са тим како да назову правила. У прогласу 1826. Хаџић вели: „Ево начина из *Плана*... којим Матица конач (!) свој получити стара се“. Дакле прво име правилима био је *план*. Миловук спомиње реч *Устави*,¹⁾ из чега се види да реч *план* није задовољавала. И заиста, кад је тај *план* подвргнут ревизији, пошто је Матица добила одобрење царским интиматом од 13. дец. 1836. год. да као књижевно друштво може и надаље постојати, нова допуњена правила названа су *Устав*. То име задржано је и у правилима из 1863., 1920. и 1923.

У том првом *Плану* под I.²⁾ као натпис стоји:

¹⁾ у „Протаку“ — управо онај непознати, који је, по Магарашевићу, био писац Миловукових књижица употребљава тај израз 1829.

²⁾ Стављено је I. а нема II. и III. и т. д., те је ово или стилска погрешка или, што је веројетније, даља оглавља нису штампана. Из писања Ј. Миловука види се да је Хаџић унео у правила да друштво има и председника, те према том јамачно су и они делови правила под II. и

Повод и намјереније. — Начин намјереније получити. Повод је „једина љубав и ревност к општем благу“, а намјереније јест распрострањење књижевства и просвјештенија народа Србског, то ј. да се књиге Србске рукописне на свет издају и распрострањавају, и то сад и отсад без престанка за свагда. То ће се пак получити овим начином.“ Потом је начин изложен у 5 тачака, од којих прве четир имају по једну а пета пет алинеја. Садржај је овај: Сваки ревнитељ³⁾ уплаћује 40 сребрни форината у касу; и у будуће ко хоће може „ступити у ово ревносно друштво“ с 40 форината, а ако ко „ревношћу срца вођен и више принесе, то ће му на похвалу служити“; приходом од продатих књига умножава се каса; ни новчић не ће се издати на приватну или страну корист; ако се каса „укрепи, те да се могу већ и штампане књиге прештампавати, да се књиге продају што јефтиније, само без штете, да се књиге сиромашној младежи за добро учење и владање поклањају, да се дају награде за расписане важније расправе, важне за књижевство, да се и новине издају и да се плаћа уредник и сви трошкови“.

Правила ова задржана су и после у преради у свој целини.⁴⁾ Но додата су им три додатка и то: под II. Унутрашњи састав Друштва, под III. Пословање-Манипулација и под IV. Назначе-

III. где се налазе и одредбе о председнику, а који су штампани у Уставу 1836. год., већ у први мах били тако сачињени, само нису били штампани у Летопису.

³⁾ Још није била сасвим усвојена реч члан, чланарина.

⁴⁾ Штампана су у формату великог табака. Под звездицом каже се да је друштво установљено лицем на Св. Саву. На другој страни табака штампана су имена приложника или членова по хронолошком реду. Сад их је било свега 51 и то кнез Милош и брат му Јеврем, 4 спахије, 26 трговаца, 3 свештеничког реда, остали интеллигенти — ових 16.

није обични трошкова. Из дела под II. споменућу као карактеристичне ове одредбе: „Сви приложници су у погледу овога посла међу собом равни и другови; један без другога ништа чинити не може, но сви скупа или који су за што одређени од друштва; дужност је друштва да по закључењу рачуна једног између себе одреди који ће у скупштини беседу водити и представљења чинити... то јест предсједатеља једног који ће послове обављати под умерену плаћу, дакле редовника; једног чувара касе с једним кључем и два кључара са два кључа; ако би се неверност код редовника (манипуланта) приметила, то да се другоме вручи и да се ствар у протокол уведе а и верност и ревност редовника да се сваке године уведе у протокол; у скупштинама сваки друг или приложник има право и слободу своје мисли изјаснити а остали је дужност свакога прислушати и с учтивошћу искрено одговорити и ствар разложити, без сваке личне увреде; Матица Србска почиње од дана Светога Саве, првог просветитеља србског 1826. г. 14. јан.“

Из одељка под III. навешћу као важније ово: „Новци се држе у каси под три кључа¹⁾, редовник одговара за рачуне и свагда их мора положити на захтев скупштине; сви ће се послови опредељивати (данашњи израз решавати) у скупштинама, у којима морају ови бити: предсједатељ, редовник, чувар (данас: благајник, касир) и два кључара или њихови заменици, а од остали чланова који хоће може доћи и присуствовати; свакоме приложнику на страни морају се послати

¹⁾ Да је и доцније био новац држан под три кључа, по примеру наших старих, не би били могли пок. Лаза Манојловић, благајник и Арк. Марковић, књиговођа извршити онако велику дефраудацију у Матици год, 1911., — но која је накнађена 1923.

закључни рачуни и назначити сви приложници (чланови) поименце. Из досада наведенога види се, да је једини друштвени орган била скупштина а одбора није било.

У одељку под IV. под називом „Назначење обични трошкова“ наводе се као таки: „за куповање рукописни књига од списатеља, за штампу, за помоћника редовнику, ако буде потребан, за пошту и за одашиљање књига“.

На крају Устава, на којем нигде нема датума нити је означено где је штампан, остављена је празнина једнога реда, онда на средини стоји наштампано: „Тако, а не иначе!“ Из тих речи чисто осећаш и опомену и заверу старих да се све то мора дословце одржавати и да нико друкчије не сме радити него како је ту написано.

Матица отпоче свој рад 1826., према приликама и тешкоћама, заиста лепо. Свака свеска Летописа била је прави догађај у народу. Тако и књиге које је Матица издавала. За прве три године, изашло је 12 свезака Летописа, и издате су ове књиге: Касија царица, Задиг, Милева и Бој на Косову; осим тога, издала је Матица у бакрорезу слике многих старих српских новаца те манастира Жиче и др.¹⁾

И књиге Матичине и остале српске књиге имале су саразмерно лепу прођу. Моје је мишљење да је томе била велика помоћ у првом реду већ доста раширена писменост у народу која се ширила из осн. школа, уређених 1774. под Тодором Јанковићем Миријевским а поново реформованих 1813. под Урошем Несторовићем. Мишљење је многих да је и таштина доста придоносила, јер су на крају књига обично штампана

¹⁾ Летопис св. 16. стр. 109

имена претплатника а то је многим ласкало. „Сматрајући — пише Ђ. Магарашевић 1829.¹⁾ — на обстојателства нашега народа, доста је и пре-доста, да у многим нашим књигама число прену-мераната шест, седам и осам стотина прелази“. Међу тима већина је оних, „који(х) ни позиваније није да се с књигама и читањем баве“. Магарашевић побија да је томе повод таштина да имена своја „наштампана могу читати“ а мисли да није ни жеља за читањем, која их на то креће, него они чине то „из једног народољубија“, да помогну народну просвету а не обзирући се на своју ко-рист. Међутим право речено, сва три ова мотива постојала су и помагала су прођу српских књига.

Но једно извесно није добро напредовало, а то је уписивање у чланство Матице Српске. За првих 10 год. Матица је добила само 42 члана. То је заиста мало према сарамерно ипак доста великом броју народне интелигенције свештени-чког, војничког и грађанског реда. Узрок томе је што није било агитатора ни агитације. Да је тога било, јамачно би већи одзив био, будући да чла-нарина од 40 фор. није била тако велика сума да је не би могли уплатити не њих неколико сто-тина него и неколико тисућа. Колико је се само владика оглушило и нису се уписали за чланове Матице

Матица је од почетка свога рада имала да се бори са великим тешкоћама. Тешкоћа је било из самога народа, а и од политичких власти. Већ приликом оснивања њенога неки су били „заклети јој непријатељи, јер они спрам своје худе користи презиру народну ползу, а опет што год раде и предузимају ради би били да се као народно

¹⁾ Летопис св. 17. стр. 68.

добро и сматра и зове.“¹⁾ Матица би била добила при оснивању више чланова, да се „није нашло такви људи, који су се свакојако трудили да или упропасте сасвим Матицу или барем да јој пришију злоковарно какво намјереније, које би чесног и доброг човека от ње отвратити морало“ и „сви су ти о том настојали да не само пред свјетом Матица своје изгуби уваженије (и само име Матица и после три године некима је у носу) већ да се и између, сами први основатеља неслога дизати почне“.²⁾ Како Хацић није посебице тражио одобрење правила Матичиних, стављајући Матицу на правну основу онога одобрења такога друштва, које је изречено у царској резолуцији 1812., многи су Матицу приказивали као друштво тајно и противдржавно. „Сви ћемо у гвожђа доћи, дућан ће ми се затворити и шта знам ја“.³⁾ Високо лојални људи према том ни приближно нису хтели да се баве о Матици а камо ли да се упишу у њене чланове.

Најзад интригани успеше са својим интригама противу Матице. Матици, после небројених истрага, би забрањен даљи опстанак и сваки рад. То је било 1835. године. Престао је и „Летопис“ излазити. Међу родољупцима и пријатељима Матице, као и пријатељима народног напретка, настала је због ове забране Матичина рада велика жалост и утученост, у толико више што је на Матицу и на њене раднике била набачена сумња противдржавних конспирација, те је било мало наде да се ово може поправити и Матици даљи рад обезбедити. Наиме, власт је нашла да Матица не само да постоји и ради и без одобрених

¹⁾ Летопис св. 16. стр. 102.

²⁾ У истој свесци стр. 106.

³⁾ Из писма Симе Шићара Летопис св. 18. стр. 146.

правила, него још шири панславизам. Већ сама ова реч беше баук за Аустрију, која је силно страховала од Русије и својих Словена да ће се сложити па њу уништити и створити велику словенску државу. За доказ панславизма у Матици сматрано је писмо из Мораве које је изашло у последњој свесци „Летописа“ за 1834.

Др. Константин Пејичић пише¹⁾ да је и Вук Караџић крив што је Матица забрањена. Вели и Вук је радио противу ње. Познато је, наиме, да се Матица, и у свом раду и у својим издањима, служила славјаносербским језиком, због чега је Вук био у противности, и то врло великој, са њом и особито са једним од главних оснивача М. С. дром Јованом Хацићем-Светићем, са којим је водио жучне полемике. Тако се онда, јамачно неосновано, сумњичило да је Вук радио и противу „Матице“.

Кад је М. С. 1835. укинута и „Летопис“ њен престао излазити, онда се тек видело како је велика празнина остала у народу иза њих. Српски просвећени кругови и пријатељи Матичини никако нису могли да се измире са тим да више уопште не буде Матице и њенога „Летописа“, и саветовали су се својски како да прибаве одобрење од власти за даљи Матичин рад. Свака права и одушевљена војска нађе свога вођу, па тако су и ови родољубиви кругови нашли вођу који ће извојевати Матици право на даљи рад и право да њен „Летопис“ може и даље излазити. Вођа овај био је одушевљени и управо неуморни посленик Тодор Павловић, млади адвокат пештански, родом из Карлова у Банату (1804—1854.). Павловић је већ и раније био у служби М. С. као „актуа-

¹⁾ Живот Тодора Павловића.

рије, уредник, Летописа и коректор“, и то од 20. фебр. 1832. (и после до 12. фебр. 1837.).

Тодор Павловић је развио управо гигантску акцију да изради код власти одобрење да Матица може обновити свој рад. Често је путовао у Беч у овој ствари, и тамо је покретао кога је год знао да му у овој ствари буде у помоћи.

Матица није радила 1835. а крајем 1836. г. Павловићев труд буде крунисан успехом: Матица доби одобрење од власти да може обновити свој рад. Овај успех изазвао је велику радост у народу, као од прилике кад рој добије своју матицу. Т. Павловић постане поново уредник „Летописа“, и то прве три године без плате. Уредио је свега 27 књига „Летописа“.

Кад је Матица поново отпочела свој рад, стање у њој било је управо очајно. Фонд њен беше исцрпен, а у народу многи се туђише од ње, јер је била проскрибована од власти па и у самом народу због све жешћег покрета Вукова, који је добивао све више присталица за народни језик у књижевности против славеносербштине. Тодор Павловић, човек врло чист и светла карактера, задобио је Матици нових пријатеља и тиме појачао коло њених старих чланова. Навластито је заслуга Т. Павловића што је задобио Саву Текелију да буде не само пријатељ Матици него и председник њен. То је Сава Текелија учинио за љубав Т. Павловићу, којег је веома ценио и у којем је имао поверења. С. Текелија био се већ 1833 г. уписао за члана М. С., али није „годовао“, — тако пише др. К. Пејичић,¹⁾ — њен начин писања. „Њему су речи мошчи, решчи мужествено а моћи, рећи женски звучиле“. Али

¹⁾ В. Живот Тодора Павловића.

старац Текелија измирио се, најзад, и са правописом у Матици, и вољно јој је пружио своју и моралну и материјалну помоћ. У свом дому у Пешти дао је Матици бесплатан стан и био је њен доживотни председник.

Т. Павловићу има се много захвалити и на том што је С. Текелија основао свој завод за сиромашне српске студенте, такозвани Текелијанум у Пешти. На завештајном писму уз С. Текелију потписан је једино Тодор Павловић. Управу овога завода поверио је Текелија Матици; она је много година управљала овим заводом,¹⁾ и тиме је дала народу велики број учених људи, који су били вође народне и његови културни прваци. Угарска влада је доцније одузела, бесправно, управу овога завода од Матице, и створила је неки патронат, у којем је могла лакше да врши и свој утецај. Не да се довољно оценити колику је велику корист учинила Матица тиме што је *на челу са својим спремним адвокатом*, врло ученим човеком и великим Србином дром Ђорђем Стојаковићем²⁾ (1809—1863.) сред стотина сметњи да Матица добије оставину С. Текелије и стотине упорних ометања тога од стране удовице Текелијине, родом Мађарице Амалије Безек ипак тако рећи отела задужбину Текелијину, уредила је и ставила у службу народу и општем напретку културном.³⁾ Велика хвала дру Ђ. Стојаковићу за тако сјајан успех. Цео овај рад, као и рад

¹⁾ Има година кад е у деловоднику М. С. било годишње више бројева за Текелијанум него за Матицу.

²⁾ Др. Јован Суботић у својим Мемоарима вели за њега: „Таког Србина мајка није родила“, одбивши од себе да није он, Суботић, него Др. Ђ. Стојаковић најученији Србин, — кад је се једном у друштву о том реч повела.

³⁾ Тако рећи једина је заслуга дра Ђ. Стојаковића, што је згодним поравнањем с удовицом С. Текелије очувао готово сву ову огромну оставину. В. Рад и именик Матице Српске за 1898. Стр. 44.

и утецај што су га и Матица и са осталим стипендијама и сâм овај завод извели у нашем народу, заслужује да се посебно проучи и праведно истакне. Кроз Текелијанум прошло је од 1838. до 1878. г. 180 питомаца а доцније још и више а још је већи број питомаца М. С. из осталих стипендијских задужбина.

Тодор Павловић задобио је и Јована пл. Наку, властелина банатског, те је 1837. год. оставио Матици завештај за књижевност од 5000 фор., што је била лепа свота и леп дар за оно време. Такође је задобио и владикау Платона Атанацковића Матици за пријатеља, а и друге. Владика је, кад је се из Будима преселио у Н. Сад, био Матици и председник, и дао јој је и бесплатан стан у свом дому у Нов. Саду. Тодор Павловић је, осим рада у Матици, уређивао и више листова и календара, и био је један од највећих и најважнијих будилаца и просветилаца народних. За велике заслуге које је стекао за Матицу стављен је његов лик у прочеље свечане дворнице, а и на дипломи М. С. коју даје својим члановима.¹⁾

Матици и њеном раду и успеху у народу доста је сметало што се служила славјаносербским а не чисто српским језиком. Али скоро у свих народа књижевни језик није био чист језик народни него нека вештачка творевина, па тако је било и у нас. Овај језик створили су нам руски учитељи (Казачински и др.) који су око средине 18. века дошли у наше крајеве и основали школе у Ср. Карловцима и Н. Саду. Чист руски језик није се смео узети, — пошто

¹⁾ Народ је из јавних прилога дао направити споменик овом заслужном своме сину 1866. год., али је тај споменик подигнут, и то баш на заузимање писца овога рада, тек 1888. г, у српској цркв. порти у Карлову, данас Драгутинову, где је се Т. Павловић родио. Том приликом приређена је врло лепа народна свечаност.

би Аустрија у том видеела панславизам, — него је онда стваран језик славјаносербски: ни руски, ни црквени, ни српски, и све то — право чудо. Вук је силно ударао на тај језик, па и на Матицу; навластито је Бранко жестоко нападао на Матицу и нарочито на Тодора Павловића у песми „Пут“, а особито у оном епиграму. „Ал се . . . ша туђа хлеба¹⁾ слади“ . . .

Заборавило се, те ћемо да напоменемо овде да се Т. Павловићу много гоњену, на жалост, ум помрачио, и да је од те болести умро. Но ипак, и поред свих нападаја, остаје и важи и данас велика истина да је Т. Павловић био у истини вредан и заслужан народни радник и управо нов творац и прави организатор М. С.

Пешта и Будим све су више губили карактер главног српског средишта. Напротив, средиште народно средином 19. века одлучно се пренело на југ, и то у два места: Нови Сад и Ср. Карловце. У овим местима била је по једна српска вел. гимназија, а у Карловцима још и богословија и седиште Патријаршије и главних црквених власти, те и у једном и другом месту много учених људи. Због ове претежности народне интелигенције појавила се идеја која је брзо и остварена, те је Матица пренесена 1864. год. у Нови Сад.

Нови Сад је почео да се истиче у нашем народу већ у првој, а онда још и више у другој половини 18. века. „Духовна колегија“, школа Руса Казачинскога, која је трајала 10 година (1740—1750.) дала је ту читаво лепо јато учених Срба, који су и ту, и где су иначе у народу живели и делали, били просветни делаоци, а многи и врло важни инициатори културног рада и

¹⁾ Т. Павловић је после имао нешто плате од М. С. као њен секретар, и мисли се да се „туђ хлеб“ на то односи.

општег напретка у народу. Кад је 1810. основана и српска гимназија у Новом Саду, онда се још и већма умножио ту број просвећених Срба; и одатле је почело живо просветно буђење народно. Нови Сад се све више и више формирао као духовни центар и вођа српскога народа. Павле Соларић 1837. г. назива у „Летопису“ М. С. Нови Сад српским Цариградом.

Кад је Матица пресељена у Нови Сад, у народу је настала велика радост, као од прилике кад би матица у роју била у неком куту изолована па уђе после у рој. Осим владике Платона који јој је дао бесплатан стан у својој кући, Јован Форовић бесплатно је преселио њене ствари из Пеште у Нови Сад.¹⁾ Српска култура, стварана искључиво жртвама и даровима народа и не само без државне моћи и помоћи него чак у борби с државом која ју је ометала, почела је у Новом Саду да се најлепше развија и цвета, тако да се Нови Сад с правом могао назвати Српском Атином. Каже се да свако упоређење рамље, али ово упоређење са Атином рамље баш у корист и прилог Новом Саду и српскоме народу. Наиме, јелинска Атина била је у својој властитој држави и била је издашно помагана од своје државе, а Нови Сад је био у туђој држави и од ове гоњен, а ако не гоњен, ипак непотпомаган или једва толериран.

Тада је у Новом Саду била српска велика гимназија, Матица, Друштво за Српско Народно Позориште, владичанство, те уз епископа више свештеника у пет цркава, јака политичка народна странка на челу са дром Светозарем Милетићем и његовом „Заставом“, велико коло књижевника и сарадника на пољу просвете па и политике,

¹⁾ В. Летопис св. 109. стр. 225.

(др. Јован Суботић, Змај Ј. Јовановић, др. Мих. Полит, др. Лаза Костић, Т. Хаџић, Ст. В. Поповић, др. Илија Огњановић и др.), више српских књижара (колико су тисућа књига издали само браћа Поповићи), штампарија, наскоро српска виша девојачка школа, добротворна задруга Српкиња, српска читаоница, певачко друштво, око двадесетак српских школа и учитеља, српски новчани заводи, Српска Занатлијска Задруга, Омладинска Заједница и т. д. Још кад се дода к свему овоме да је Нови Сад целој народу давао небројене разне иницијативе у народним стварима, просветне и политичке природе, а особито у борби око чувања и развијања Народно-Црквене Автономије, те био, дакле, духовни и политички вођа народни, онда је заиста заслужио назив Српске Атине.

У Нов. Саду и Ср. Карловцима било је тада већ доста учених Срба који су могли Матицу добро водити и сарађивати на „Летопису“, листу „Матици“ и на другим издањима М. С. Ко хоће да се упозна поближе са генерацијом која је била у средини времена српско-атинске ере, нека прочита само књигу „Благовештенски Сабор 1861.“¹⁾ Ту ће видети такав диван скуп сјајних умова и, особито, осетиће тако висок етички тон, који даје доказа и о дивној величини карактера, да би се с таким људима и таким генерацијом могли и највећи народи поносити. Књиге и листови Омладинске Заједнице пак показује да је и омладина била така — и мушка и женска.

Матици су стално остављане задужбине и завештаји за сиромашне ученике, и многе стотине њих помогла је Матица, те су довршили своје науке и били од користи и себи и народу. Има доста задужбина и за помагање књижевности, те

¹⁾ Написао Јован Ђорђевић.

је помоћу њих Матица лакше могла да издаје добре и корисне књиге. Неке задужбине служе помагању сиромашних књижевника, па је и у том правцу Матица пружила многу помоћ. Са давањем стипендија, а особито са Текелијанумом, задужбином Саве Текелије, којим је заводом Матица управљала 25 година, Матица је знатно зановила и појачала редове наших просветних и националних вођа и радника. Дала је тиме народу многе најлепше културне капитале.

О књижевном раду М. С. споменућемо сада ово: Издала је до сад 304 свеске «Летописа», издавала је лист: „Српску Пчелу“ 11 и „Матицу“ 5 год. дана, издала је 155 свезака „Књига за народ“, 48 свезака „Књига М. С.“, 7 календара, 6 предавања за народ, 32 летка и многе друге ситније ствари. Многи наши књижевници стекли су великих заслуга за овако плодан рад у Матици што као уредници њених издања, што као сарадници, а други опет са оснивањем задужбина, но о овима и о заслужним управљачима Матичиним, говориће се у засебним књигама.

Али Матица је имала и врло тешких дана. Осим кад је прекинут њен рад 1835. и 36., имала је она и других непријатности. Од тих ћемо споменути нарочито то што је бивша угарска влада одузела од ње управу над Текелијанумом, „зато што је руковање штетно било по сам завод, и што је правац, који је овладао друштвом, противан био државним интересима“, — као што је Чаки, угар. министар просвете у свом акту навео. Залуд је представком 1892. тај чин узет у Матици „на тужно знање“ и тражена измена, није било помоћи.

Друга је невоља била кад је уг. влада 1875. год. чак тражила да се и Матица поново пресели

у Пешту. Силну је борбу водило тада коло управљача М. С. да осујети ову намеру и тешком је муком успело. Да је се била ова намера извршила, „то би било за сам опстанак М. С. убитачно“, — казало се у записнику ванредне скупштине М. С. од 5/17. априла 1875., који је записник штампан и у засебној књизи, да би допро у што шире слојеве народне.

Тешки дани, сасвим природно, настали су за Матицу и у време Светског Рата (1914—1918.). Она није могла већ ни у почетку рата радити; преврнуте су све њене уредбе, задужбине; скинут је натпис с ње; њен секретар др. Тих. Остојић интерниран је, и потом по мигу полит. власти и суспендован и најзад је поднео оставку на том месту само да се опрости беде. Кад је 1. децембар 1918. донео слободу народу, донео је уједно и слободу Матици. Њен натпис враћен је на старо место, и она је могла поново да настави свој рад.

Али последице рата биле су ипак толико тешке, да Матица није могла да настави свој рад као што треба. На ратне зајмове бивше аустроугарске власти узеле су од ње К 1,080.000, вредност њеног имања у новцу после рата сведена је са 400:95 (4 К = 1 Дин.) па онда грдна скупоћа штампе и другога — шта су на пр. сад негда велике стипендије од К 800—1200!? — и т. д. За то се Матица још и сада тешко бори да уђе у редован ток свога рада.

4. Матица у прошлости и садашњости.

Значај Матице Српске у прошлости, па и онда кад је се она служила у свом раду и својим издањима славјаносербским језиком, био је у народу

веома велик, а после, кад је она приступила Вукову правопису, Матица је постала прави духовни и просветни стожер у своме народу. Стари пријатељи славјаносербштине били су све ређи, а у омладини већ немаху више последника. Последња свеска Матичиног органа, штампана у Будиму 1864. (св. 108.), још носи назив „Србскій Лѣтописъ“, а свеска 109., штампана у Н. Саду 1865., већ мало компромисно носи име „Србски Летопис“. Но на првој стоји „издае“, а на другој већ „издаје и уређује“. Тако је, најзад, у средини српскога народа, у Н. Саду, и језик народни почео да доминира и у Матици. У почетку излазили су у Летопису састави мешовито на славјаносербском и на чистом српском језику, али мало по мало па је српски језик сасвим потиснуо онај ненародни.

Сад се види да је славјаносербштина била једна велика утопија, утолико већа што је тај језик био нека скалупљена смеса, којом нико у свету није говорио, али ипак и ова утопија имала је и има свога значаја. Та мешавина језика била је манифестација тежње свесловенској заједници. Мислило се да ће се Срби помоћу такога језика лакше моћи споразумевати са осталим Словенима а и остали Словени са њима. Дакле Матица је стојала у служби Словенства. Ово бејаше стрампутица, утолико већа што остали Словени нису стварали своју сличну словенштину него су се у књижевности служили својим народним језиком. Олакшица је за те наше старе, међутим, и то што је њих Рус Казачински на тај пут упутио, и што су црквени кругови такође били против народног језика. Ено три, науком јака, архимандрита: Јов. Рајић, Лук. Мушицки и Павле Кенџелац каквим су се од народа удаљеним језиком

служили у својим књижевним радовима! Кенџе-лац је чак исмевао употребу народног језика у књижевности, називајући народни језик језиком „бабе Смиљане“.

Матица Српска стекла је у Словенству и ту заслугу да су по њезину примеру основана слична друштва и у другим словенским народима: Матица Хрватска, Чешка, Словеначка, Лужичка. Тако је наш народ постао у неку руку и културни вођа Словенства.

Нарочито је и у том стекла Матица Српска заслуга, што је свагда неговала уз јединство словенско и јединство са Хрватима и Словенцима. У 109. св. Летописа штампано је писмо Хрвата грофа Јанка Драшковића Сави Текелији, у којем исти пише: „Наш јест аксиом из почетка био све јужне Славјане под хисторичким и класичним именом Илирије сакупити, под којим после лахко би обостати могла собствена имена Хервата, Сербала, Словенцих у Краинском и Бугарах“.¹⁾ Истина, наши су писци први почели одбацити називе Илири и Илирија, али братство и јединство су ипак неговали. То је свагда чинила и Матица и то још у ширем размеру, јер је проповедала јединство свих Словена, што је управо и тачно и што треба и данас да се стави на дневни ред. Словени су једни и нема их северних и јужних, јер би онда морало бити и средњих, пошто и између севера и југа има Словена. Мађари су истина расцепили Словене, али не својом снагом, јер их је мало дошло, него само словенском снагом, будући да су се многи Словени, нарочито утецајем католичке цркве, помађарили. Но будућа историја може и то бар делом поправити.

¹⁾ Сава Текелија одговара му у истом тону „све јужне Славјане соединити“ (Летопис 109. св.) Тако је свагда писала и Матица.

На име, словенске државе: Пољска, Чешка и наша треба у Мађара да пробуде словенска осећања и симпатије према Словенству, па ће се мало по мало ублажити она „највећа несрећа која је Словене задесила“ (Чех Палацки) кад су их Мађари поцепали на два дела, утакавши се као клин међу њих.

У српском народу Матица је несумњиво много помогла да се изведе јединство осећања народне заједнице. У Летопису и другим својим издањима Матица је оживела прошлост народну, расправила многа историјска питања, спојила људе из једнога краја са другима, и унела међу њих интересовање о целом народу. Осим тога, Матица је унела у народ и многе поуке из области разних наука, те многе моралне поуке о лепшем животу, и уопште поуке које облагорађавају карактер и душу. Сви устави М. С. који су досада издати: 1826., 1837., 1863., 1920. и 1923. ставили су Матици у задаћу да шири у народу књижевност и просвету, и Матица је тој дужности савесно била верна и својски је просвећивала народ и утврђивала оне одлике које чине народ народом.

Осим досад споменутога¹⁾ Матица је и својом богатом библиотеком ширила просвету, а данас још и више чини то, јер је библиотека сваки дан отворена и свакоме приступачна.

У Летопису и другим књигама М. С. изашли су многи прилози из наше историје, старе и новије, без којих се не може писати историја нашега народа и наше нар. просвете у 19. веку. У библиотеци има и много старих књига, и то ретких а осим тога и много рукописа из старијих и

¹⁾ Особито је многи труд улаган и око тога, да се Буњевци пробуде. Матица је издала о Буњевцима дело Ив. Иванића с мотом: »Познајмо се, брзо теку данци, срећемо се бићемо незнаници«.

скоријих времена. У Матици се у скупштинским и одборским седницама неговала и говорничка вештина и лепша реч народна. Интелектуалци из срп. народа, у оскудици државног парламента, где је реч била страна, могли су на Народно-Црквеним Саборима па и у Матици да нађу накнаде, да вежбају и покажу свој говорнички дар, и да развијају језик народни и у вишим сферама израза.

Нарочито је велика заслуга Матичина што је она стојала у народу као што стоји стална кула светлиља на морској пучини и показивала просветни и национални пут где се могу наћи и састати синови једнога народа, пријатељи себи и народу, који желе да унапреде и народ и себе. У Матици су се неосетно слевале генерације народне једна у другу, те је традиција народна, положена у Матици, неприметно прелазила са старијих на млађе и одржавала се стално у свежини и дотеривала се и још развијала. Исто тако Матица је штампањем књижевних радова стално давала полета даровитим људима те су ницали и постајали песници и књижевници, у многим и духовне вође народне, који су у народу подстицали инстинкте према оном што је лепо и узвишено.

А данас, какав значај има данас Матица Српска у народу?

Многи мисле после Уједињења знатно мањи него пређе. Није тако. Напротив, Матица има данас много тежи задатак него што га је имала пре Уједињења. Математски се само собом доказује да Матица има данас бар двапут већи задатак него пре рата, јер је некада имала да води бригу само о народу, а сада о народу, и још троименом, а и о држави.

Већ и сама брига о данашњем народу већа је него она некадашња. И Матица треба да се

свом снагом заложити за дело јединства народног, да се оно што пре и потпуно изведе. Овај је рад утолико тежи што су силне, и бројем и снагом, хетерогене струје које прече да се народ осећа у истини једним, да „воли и не воли исте ствари“ (Салуст), и да осећа да има једне исте идеале, исте радости и боле. А кад се томе дода да је старање о Држави и Отаџбини такође врло велик и озбиљан задатак, онда се јасно може видети да се дужности М. С. нису смањиле, него да су, напротив, порасле.

То значи да Матица и њени радници морају употребити за ова два врло велика задатка и два збира знања, метода и рада, да би с добрим успехом могли вршити оба ова задатка.

Али и мимо ове задатке има још великих дужности око стварања, учвршћивања и развијања и свесловенске солидарности, која је тек још у повоју.

Нова велика дужност јавила се свима народима са интонованом тежњом к тешњој вези између појединих народа и с покличем: солидарност целог Човечанства. И Матици ће припасти доста важан посао и у овом правцу. Матица ће морати неговати што тешњу везу са друштвима сличнога круга рада, а тражити и других веза са целим Човечанством, где то треба и где то њој буде могуће. Ове везе морају тражити и неговати и сви други фактори у народу, да бисмо кад дођу доба тешка, лакше савладали, уз помоћ пријатеља, све насртаје и навале на нас.

Матица уза све предње треба да развије рад свој на просвећивању и најширих слојева народних, и то и књигом и живом речју, а и другим модерним средствима, особито пак са разши-

љањем сваковрсних јавних предавања са сликама па и са филмовима.

Важна је потреба и то да Матица назида нов дом свој, у којем би могла што боље радити и вршити све своје задатке, и у којем би особито могла сместити свој, тако потребни музеј. Па требало би и да сагради маузолеј за своје и народне знаменитне покојнике, који представљају епоху српско-атинску.

Осим досад наведенога Матица би требало да постане и *политичко-просветни парламенат* у народу. Сви културни народи имају просветних установа које су уз државу, и често и мимо државу, — јер предузимају, према потреби и контролу над државним просветним радом, — истински регулатори просвете и пропагатори свега онога што све треба да се ради у народу и држави у име онога што представља појам *просвета*. Та друштва олакшавају и Држави њен просветни рад. Она су представници идеја и идеала просветне, те најбоље политике у држави. Мени је добро познат рад Просветне Лиге у Француској. Колико и колико је високих просветних питања потакло, унело у друштво, расправило, решило, у пракси извело и популаризовало ово старо француско удружење. Сваке године држи ово друштво своје, лепо посећене, скупштине у другом крају државе, и те су скупштине састајалишта највиђенијих и најугледнијих кругова. Рад тога друштва обилно помажу сви фактори и сви друштвени слојеви, помажу и материјално и морално. Треба само видети лепу нову зграду тога друштва у Паризу (уличица Resamier) са великом позоришном дворницом за представе с просветним смером, па и за популарна предавања, за просветне састанке и др., па да се види колико је јако ово просветно

друштво и колико јаки мах може да врши на добар правац просвете у народу.

И наше Друштво треба такође да створи и свој друштвени и просветни парламенат. Да га стварамо сасвим изнова, био би веома мучан и тежак посао. Но и потпуно сувишан. Имамо Матицу Српску, и ево узмимо и створимо њу тим средишним просветним нашим друштвом. И Матица би могла сваке године све у другом месту и крају држати своје скупштине, и колико би то лепог просветног утецаја извело на све наше кругове и крајеве! Ако добро проучимо тешкоће и незгоде око правог и потпуног ујединења народног, видећемо да је главна кривица томе у још нехомогенисаним погледима, мишљењима, осећањима и навластитом у просветним и етичким различним схваћањима. Овако, за опште примљено, просветно друштво силно би могло помоћи асимилацији духова и схваћања, у кратко просветном јединству. Без просветног јединства пак, запамтимо то! нема ни правог државног, народног ни друштвеног јединства, а где тога нема, влада стање доста слично духовној анархији.

Матица Српска могла би веома лако постати оваким просветним друштвом. Она већ има доста јаких фондова и то и књижевних и стипендијских. Број ових фондова сваке године све се више умножава, а кад би Матица постала оваким свенародним друштвом, још би и више порастао.

Да ли ће наше Друштво умети и хтети схватити велику потребу да се створи велики просветни централни стожер и да то буде Матица Српска? Чврсто верујемо да хоће. Изражавамо жељу да то само што пре буде. Не због Матице, но ради нашега Друштва, ради нашега Народа и ради наше и државне и народне будућности.

Сви они напред изложени задаци, као и велика потреба свенародног просветног друштва јасно нам показују и просветну дужност: све што хоће у истини да припада народу па и свечовечанским идеалима, — јер Матица се и за ове залаже, — мора приступити Матици у ред њених чланова. Ко није члан М. С., а могао би бити, није у истини ни прави члан просветне заједнице народне. Испод ове дужности нико се не може с чашћу извући. Само с оваким просветним центром могу се стварати и народ и друштво. Без просвећеног *народа и друштва* пак шта је држава? Љуска ораха без језгре — Патагонија, Абисинија и друге непросвећене државе.

Рећи ћемо укратко ко би и како могао помоћи да Матица Српска постане онаким друштвом како ми то замишљамо а какво треба народу као кора хлеба.

Прво, тако друштво треба да ствара и развија сама Држава. Није ли Држава први депозитар свих најглавнијих погодаба и потреба за своје властито одржање и свој напредак и развитак? Ничега од тога не може бити без праве просвете, и није ли онда то заповедна, тако рећи, дужност њена да помаже и свом могућом својом потпором обасипа тако друштво, које жели да јој помогне да се удари и утврди главна основа опстанка: просвета? . . . .

Држава може и треба да потпомаже Матицу морално и материјално. Морално: да препоручи свима својим надлештвима и чиновницима да у свакој прилици и свима могућим средствима помогну Матици да може што боље вршити позив свој. Сви да се уписују за чланове и купе нове чланове, растурају књиге М. С. и др.

Уз то треба да јој даде и материјалне помоћи.

Није ни праведно а још мање добро, за општи напредак што на пр. Држава даје покрајинским позориштима близу милион динара годишње припомоћи а Матици ни паре. Та позоришта припадају само по једном месту, само неколиким тисућама становника. Дотле Матица припада и треба да припада милијонима и Држава као да ништа не мари за толики свет и његове просветне потребе. Нисмо противни томе да се помажу и позоришта, али кад се ту дају, ипак, просветни колачи, зашто би се лишавало просветног хлеба велики живаљ најширих слојева народних? Кад би Држава помогла да се за милион-два унесе годишње добрих књига М. С. и добрих предавања у народ како би се силно ширила просвета у најширим слојевима народним, како би ове књиге дивно спојиле удаљене душе и поколења и везивале их везом истих осећања, истих тежња и идеала. Француска издаје многе ваљане књиге о државном трошку и распоклања их у народу.¹⁾ И градови француски чине то. Каквих је дивних књига издао и издаје град Париз, које поклања и просвећује њима народ! Запамтимо добро: просвета се, а без које се не може часно живети, не може добити олако него се добива и ствара само напорима и жртвама. И зар онај ко је најјачи: Држава да таком великом циљу не придоноси уједно у оном размеру, који одговара њеној снази и мери њене дужности? — Народна Скупштина треба да даде Матици о њеној стогодишњици јак поклон да може с успехом вршити свој данас знатно већи позив.

Свако Министарство има и својих просветних потреба, које би требало популаристи и за које

¹⁾ Како је на пр. лепо дело *La Terre* (Земља) од бившег министра пољске привреде Мелина, издато 1919.

би требало написати добре књиге. Тај би се посао могао поверити Матици Српској па и другим Матицама, и кад би се откупио извештан већи број примерака, та би се издања материјално добро исплатила а просветна и морална корист била би недогледна. Особито све законе требало би издавати са популарним тумачењима а не јадни народ не познаје закона а све га глобе због прекршаја, те је створио уверење да се нови закони издају само ради нових глоба.

Одмах после Државе долази са својим дужностима према Матици наше Друштво. Из круга Друштва највише би могли помоћи просвети уопште, па и Матици, наши политичари. Политичке странке морају у први ред ставити међу дужности за своје партизане, па и за странку, особито кад дође на власт, пропаганду и помагање просвете. Би ли смело бити министра који није члан Матице Српске? А хвала Богу, ни један се једини министар од 1918. није уписао за члана. А посланика народног? И ови као да и не знају да постоји Матица¹⁾ То није коректно. На Западу политички људи не заборављају ни на просвету, и они су вође и у многим просветним питањима а странке се надмећу која ће више урадити за просвету.

Навластити би могли много помоћи и били дужни да помажу просвету па и Матицу наши листови и часописи. С великим признањем истичемо да су Матици Српској за последње две године, откад она води пропаганду за своју стогодишњу обнову, врло много били у помоћи наши листови: Застава, Јединство, Родољуб и Привредне Новине. Међутим престонички и други

¹⁾ Два-три члана М. С. из ових кругова, а којих број иде у стотине, уписали су се још пре Рата.

неки листови не помогоше Матицу ни бар са неколико речи кад им је послала проглас с молбом да га донесу у целини или бар у изводу. Известан покрајински лист само је онда писао и пише о Матици кад добије какав нападај на њу, а који, међутим, кипти неистинама. Како импонује штампа на Западу, која је неуморни подупирач просвете и просветних друштава, кад доноси редовно извештаје о раду тих просветних друштава и исказује мишљење о том раду, па показује и боље путове и правце за успешнији рад и то у духу наклоног пријатељства. Изражавам своје уверење да има на многе тисуће читалаца који би много радије читали у листовима различне просветне написе и извештаје о просветним друштвима и њихову раду или сметњама рада него оне на дугачко и до ситница описане скаредности из Суда, пикантерије и др. Читав је низ година већ како ни један престонички лист не написа н. пр. ни речи о Друштву Св. Саве. А зар не би требало да се то зна, па и то како се може овоме друштву помоћи. Па камо извештаја о задужбинама: Коларчевој, Чупићевој, Стаменковићевој и т. д. па, најзад, и о Матици Српској, те и о Југословенској, па и о Хрватској, Словеначкој, и можда и о некадашњој Српској у Дубровнику и још ранијој Далматинској? Просвета и просветна питања морају бити рођена деца а не запуштена пасторчад у нашој журналистици, јер ако није и не буде тако, то би значило рђаву циркулацију просвете у народу па и велику слабост просветног а тиме и слабост општег друштвеног и народног живота. И зар се не осећа и данас та слабост, па удаљеност људи једних од других, те лабавост везе у нашој целини и у нашем јединству?! Све је то због недовољних просветних

веза и слабе просветне циркулације.

Сва наша надлештва, све општине, политичке и црквене, све школе и просветни заводи, треба да помогну и стално помажу Матицу што већим прилозима и чланарином а и растуривањем њених издања. Сви они имају у свом кругу рада и просветних послова и задатака и добро би радили да о тима шаљу и извештаје Матици, па ће и то Матица да подмири и да им просвећивањем народа олакшава њихове задатке.

Банке и индустријска предузећа кад би само мало боље помогла Матицу, колико би и то олакшало и развило њен рад. А то би ласно могла и требала да чине из оне суме коју и тако дају сваке године на просветне сврхе.

Наша друштва и установе сваке струке: мушка и женска, већ из колегијалности, треба да се упишу за члана Матице Српске. Уз то треба и својим члановима да ставе у дужност да се и сами упишу а и да јој купе чланове. Ко скупи 20 чланова, постаје без уплате члан. Ово у толико пре треба да ураде, јер Матица у својим издањима пише и о њиховим задацима и пропагира их: идеје о јединству, чојству, служби народу, трезвености, свима грађанским врлинама и др. Па дела Соколи, Трезвењаци, Планинци, Четници, Извидници, Омладино Црв. Крста и сва друга Омладино и Пчелице приступајте сви и купите се око Матице као њени чланови и онда и повереници, који ће купити чланове Матици, вредно и вољно, те да нам се обилато оснажи овај рој на све већу корист целине. Помозите сви и у том да се чланство у Матици прогласи обавезном народном дужношћу, испод које се дужности нико не може с чашћу извући. Ко није члан М. С. а могао би бити, тај није прави члан

народа, јер дужности не врши.

Имућнији људи којима Бог није дао потомака, нека оставе задужбине Матици. И ко миле мртве хоће да овековечи, може оставити задужбине на њихово име. Могу уписати и школе па и сиротне ученике за чланове Матичине они који су богатији.

Предратни чланови треба да доплате разлику до нове чланарине, а сви чланови, и стари и нови, да постану агитатори и повереници њени и да скупе што већи број нових чланова.

Народе, и особито омладино, на којој свет остаје, и на којој ће и Матица остати! Није далеко дан кад ће се навршити сто година откако је основана Матица Српска. Заталасајмо се сви, заталасајмо и цео народ, па за ово још неколико месеца, до стогодишњице, напунимо нашу најстарију просветну кошницу јаким ројем. Учинимо Матицу снажном и подобном за њену нову задаћу да нам буде дична зв зда стајалица на небу наше просвете и да и даље славно води нова поколења к великој и сјајној просветној будућности.

Ко Матицу помаже, помаже културу народну а само култура одржава и дичи народе.

Стогодишњицу Матичину моћи ћемо само тако достојно и својски прославити, 1926., ако дотле Матицу добро материјално утврдимо.

5. Неки подаци о данашњој Матици

А. Чланови

Основа су Матици, као друштву и установи, њени чланови. Чланови сачињавају парламенат Матичин. Ту сваки члан има права да слободно исказује своје мисли и погледе о свима питањима која су на дневном реду. Осим тога сваки члан

може и да подноси самосталне предлоге¹⁾ по свом знању и искуству како то за најбоље нађе.

Матица је са давањем овога права у саветавању и решавању ишла тако далеко, да то право зајемчава и оним члановима који су само прву рату чланарине уплатили.

Матицом, дакле, управљају и дају правац њеноме раду сви чланови, нешто непосредно на скупштинама, где сви чланови имају потпуно једнака права, нешто пак посредно путем органа, које опет чланови бирају. Сваки члан може још да буде изабран и за члана тих органа, па ако је књижевник и у Књиж. Одељење. Што је већи број чланова, све је већи и број саветника а и рад М. С. све је бољи. Свако ко може, а ко не може ако хоће! треба да се упише за члана М. С., те да се од што више људи и са више страна могу стећи све већа просветна искуства и удесити што бољи рад у Матици, па и на пољу нар. просвете.

Од постанка М. С. до данас уписало се, до 1. авг. 1925., за члана М. С., заједно они који су уплатили целу чланарину и који је још дугују, свега 5325 чланова. Од тих су многи умрли. О умрлима прикупљају се подаци па ће се онда установити колико има живих чланова. Рачуна се да сад има живих чланова око 2400, са надлештвима и установама.

2. Врсте чланова

Чланова има три врсте и плаћају у име чланарине: редовни 300 дин., оснивачи 1000 дин. и добротвори најмање 5000 дин. — све једном за свагда. Члан може бити сваки Словенин, мушко

¹⁾ Бар 5 дана пре скупштине.

и женско лице, без обзира на године живота, а члан могу бити и општине, политичке и црквене, надлештва, друштва, школе и све установе. Редовни чланови добивају књиге М. С. са 20% попушта, остали чланови бесплатно. Несрби могу бити приложници без активног и пасивног права у седницама, али са истим правима на књиге као и редовни чланови. Уз то свако добије и диплому М. С. И деца мушка и женска могу бити чланови са свима правима осим права гласа, које стичу кад наврше 24 год. живота.

Какву велику радост могу учинити родитељи, деци, кад би их уписали за члана Матице, па да одмах добију диплому и да доживотно примају сва издања М. С!

Чланарина се може уплатити и у пет једнаких рата за пет година дана; али се књиге добијају тек онда кад се цела чланарина уплати.

Стари чланови треба да доплате на већ уплаћену чланарину разлику до 1000 дин. па да тиме постану чланови оснивачи, те да и они добивају бесплатно издања М. С. Изгледа да је чланарина од 1000 дин. велика, али кад се упореди стара чланарина: 50 фор., са на пр. старом учитељском платом од 300—400—500 фор. излази, да је чланарина тада износила 10% и више од плате, а сад је мања од 10% чиновничке плате.

У последње време народ све већма помаже Матицу чланарином и прилозима. Још је већа добит од новца то, што видно расте број оних, који се интересују за Матицу и који је воле и брину се о њој а који ће, је уједно, водити даље унапредак, и још боље је развијати и подићи и на виши степен и углед.

Матица је добила после рата ове суме:

У име чланарине:		Прилога: ¹⁾
1919.	5.480 дин.	— дин.
1920.	3.307 "	— "
1921.	10.672 "	— "
1922.	28.865 "	— "
1923.	60.485 "	725 "
1924.	226.269 "	15.778 "
1925. до 1 авг.	113.660 "	8.393 "

Осим чланова који плаћају, има и *почасних* чланова, које „за особите заслуге око народне културе изабере Гл. Скупштина без новчаних удога, на предлог Књиж. Одељења.“ Таких чланова има Матица 22, који се воде у списку, али има их још око десетак из старијег доба, који су, не зна се зашто, изостављени из новог списка.

В. Повереници

Од врло велике су важности за развитак и напредак Матице Српске њени повереници. Повереницима се издају пуномоћи, али и без те формалности може свако и сам постати повереник, те да купи чланове Матици или, где то није могуће, да распродаје њена издања.

Сви стари чланови треба да су повереници М. С., а ако сами не могу да буду то, онда да позову кога другога и задобију га за ову народну и просветну дужност.

Повереницима се осим признања даје право да кад скупе 20 редовних чланова или оснивача постану и сами чланови без уплате, а ко је редован члан, преводи се за члана оснивача. Од

¹⁾ Овде су урачунати само обични прилози а не и они већи, као на пример годишњи прилог града Нов. Сада од 50.000 дин., зато што библиотека М. С. служи и као градска библиотека, 15.000 дин. од Министарства Нар. Здравља и т. д.

распроданих књига пак повереник добива 20% у име рабата.

Матица ће бити право народно-просветно друштво кад у сваком и малом месту буде имала свога повереника и својих чланова и купаца својих књига, а у већим местима кад буде имала и више повереника.

Нека се јави Матици свако ко би желео да буде њен повереник и пријави својој нека приложи и препоруку некојега тела или које познате личности. Особито Омладина нека се вољно крене на овај посао па да нам се Матица занови валима нових свежих поколења.

Г. Органи

Органи су Матице Српске:

I. За управни део рада:

а) *Скупштина*, у којој сви чланови М. С. имају право гласа. Скупштина решава све најглавније послове. Одобрава рачуне и буџет. Бира председника и потпредседника М. С., Упр. Одбор и Надз. Одбор и даје правац раду Матичином.

б) *Управни Одбор*, има осим председника и потпредседника још 15 чланова. Овај одбор управља имањем М. С. и ради све оне послове који спадају у управни круг рада. Посао је овај опсежан и од велике важности по материјални напредак М. С., и чланови га раде с великом патриотском ревношћу што им служи на част. У 1923/4. г. Упр. Одбор држао је 21 своју и 15 Заједничких Седница.

Сада је председник Матице Српске и председник свију одсека осим Надз. Одбора г. *Радивој Врховац*, директор држ. гимназије у Ср. Карловцима (члан М. С. од 1892. и члан Књиж. Одељења од 1895.), а потпредседник М. С. је г.

Др. Миладин Величковић, лекар, шеф гинеколошког одељења у Држ. Болници у Нов. Саду.

в) *Надзорни Одбор*, прегледа рачуне М. С. Осим председника има 4 члана. Председник му је г. Др. Јован Савковић, судија, председник Апелационог Сената.

II. За књижевни рад:

а) *Књижевно Одељење*. О свима културним и књижевним задацима Матице Српске води бригу и одлучује Књижевно Одељење. Књиж. Одељење бира и стипендисте и води надзор над њима у погледу учења и владања њихова. Чланове овога одсека М. С. бира само Књижевно Одељење из реда оних чланова М. С. „који по Уставу М. С. као књижевници и уметници могу помоћи Матици Српској да врши свој задатак“. По Уставу М. С. из 1920. чланови Књиж. Одељења могли су бити и чланови тадашњег Просветног Одсека. Са новим Уставом из 1923. и ови су уврштени у чланове Књиж. Одељења.

Књиж. Одељење бира само себи потпредседника из реда својих чланова и изабрало је г. д-ра Лазу Марковића, шефа Здравственог Одсека у Нов. Саду на 3 год. дана.

Живих чланова Књижевног Одељења има данас око 50.

б) *Уређивачки Одбор*. Овај се одбор састоји из 6 лица. Бира га Књиж. Одељење из средине својих чланова.

Уређивачки Одбор отправља књижевне послове у Матици „што се тиче уређивања и издавања Матичиних издања, према одлукама Књижевног Одељења“.

Председник је овоме одбору предс. М. С. а потпредс. је потпредс. Књижевног Одељења.

Д. Издања Матице Српске

Народ је обилније почео помагати Матицу и она је кренула живљим темпом и на књижевни рад. Уз Књиж. Одељење навластито Уређивачки Одбор са секретаром М. С. показао је много ревности па и успеха у овом послу.

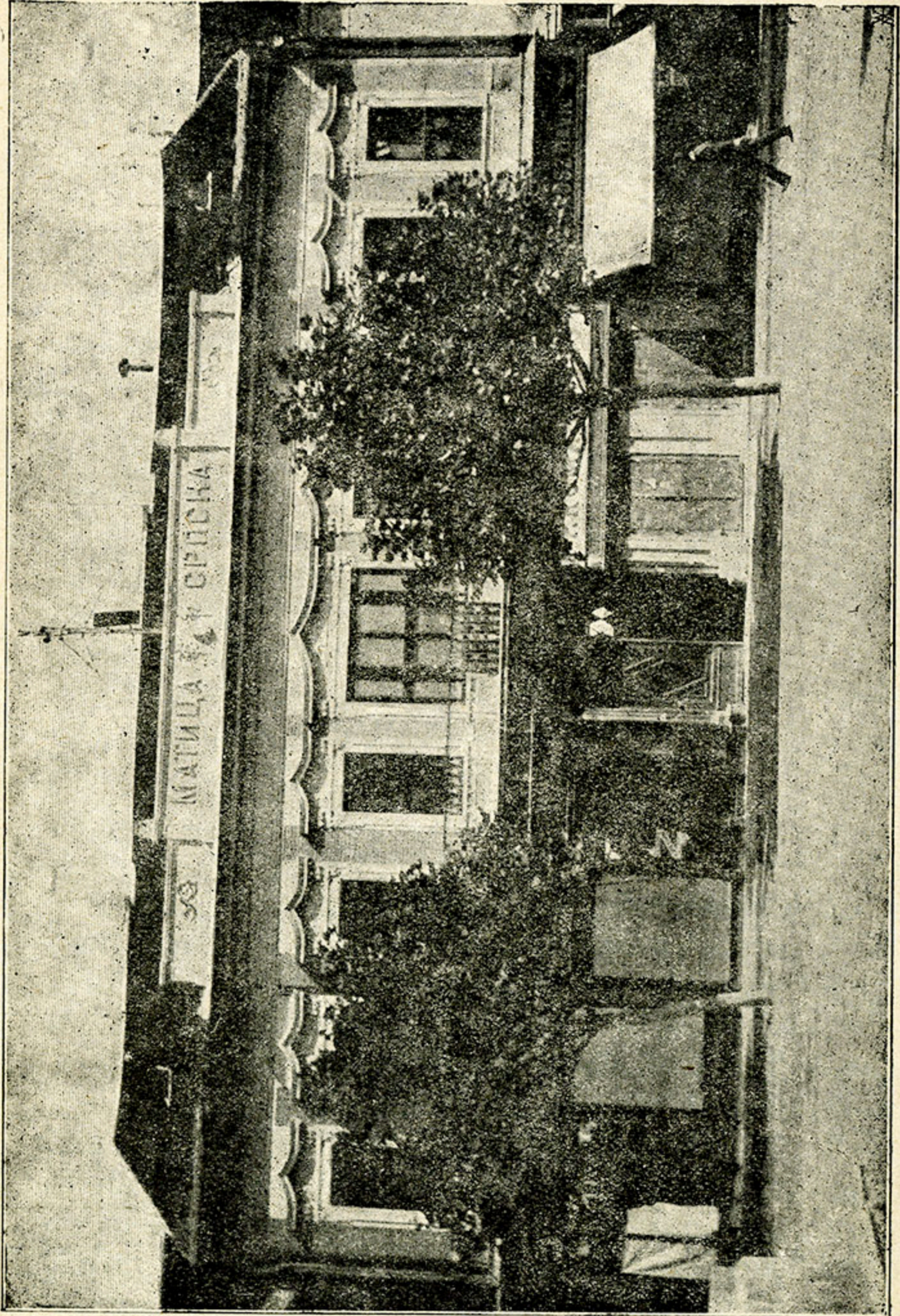
Сад Матица издаје годишње: 12 свезака „Летописа“, 6 Књига за народ, 12 популарних предавања и 3 Књиге Матице Српске.

У тим издањима пише се за све слојеве нашега друштва.

Кад се има у виду, да свака свеска „Летописа“ има око пет табака слога, годишње 60 табака, и да чланови како ову тако и друге књиге добивају доживотно бесплатно за уплаћених цигло 1000 дин. једном за свагда, онда се може јасно видети, да Матица даје своја издања тако јефтино као нико у нас, да више даје него што прими.

Ђ. Дом Матице Српске

Матица је смештена у својој властитој кући на спрат на једном од најлепших места у Н. Саду, на Тргу Ослобођења под бројем 2. Двориште ове куће се пружа на другу улицу. Сад је у току акција да се од Града добије што веће земљиште на лепом месту па да се ту подигне нова модерна зграда за све потребе: велика дворница, просторије за музеј, библиотеку, канцеларије и др. Од садашње куће одсећи ће се са северне стране уздуж око 2 метра. Јављају се и гласови да ће се можда моћи избећи ово одсецање зграде. Зграда ће, било да буде нешто сужена било не, стојати баш на првом месту у Н. Саду, јер ће та нова улица водити на нови мост на Дунаву, који ће спајати Бачку са Сремом.

Дом Магице Српске

На дому М. С. горе на фасади налази се натпис: *Матица Српска*. Између ове две речи налазе се два дрвета и међу њима кошница а око кошнице пчеле улећу у њу и излећу из ње. Са једне и са друге стране натписа налази се по један мали украсни орнаменат.

И на печату М. С. налази се као символ кошница између два дрвета са пчелама.

У Дому Матице Српске су доле са улице 4 локала за трговине, који носе сада месечно, са још два локалитета у дворишту, 24.295 динара закупа. Треба напоменути да од те суме отпада већи део на порезе и репарације.

На првом спрату са улице је свечана дворница М. С. са галеријом слика заслужних људи за Матицу, у којој се држе скупштине и свечани састанци. Ова је дворница за садашње прилике истина мала, али је ипак лепа. Дуга је 14, широка 6 и висока 4 метра.

Са јужне стране налази се до свечане дворнице са улице соба секретарова и у јужном крилу даље на спрату соба за експедицију, читаоница и 2 собе за канцеларије Упр. Одбора. У северном крилу налази се са улице на спрату соба за Књиговодство са мањом собом на улазу у то крило, даље велика соба за књижарско складиште, онда прва соба, овећа, за библиотеку и соба за научни рад у Матици.

Иза севернога крила налази се новија зграда на спрат за Библиотеку М. С., о којој ћемо посебно говорити. Затим су и на северној и на јужној страни приземне зграде преко половине дворишта а на крају доста простран врт. На крају севернога крила налази се овећи магацин са старијим издањима М. С., којих књига вредност износи укупно око 320.000 динара.

Е. Галерија слика у Матици

са именима сликара и процењеном вредношћу.*)

I. У свечаној дворници

а) На челу дворнице — северни зид :

1. Др Јован Хаџић-Светић, оснивач М. С., копија Павла Симића	15.000 дин.
2. Сава Текелија, нар. добротвор, бивши доживотни председник М. С., Мавро Тан	80.000 "
3. Ђорђе Магарашевић, оснивач Летописа, претеча М. С., Урош Предић	15.000 "
4. Тодор Павловић, обновљач М. С., Аксентије Мародић	20.000 "
5. Др. Илија Вучетић, адвокат М. С., Урош Предић	15.000 "

б) Председници М. С. — јужни зид :

1. Др. Ђорђе Натошевић, Севера	2.000 дин.
2. Милош Димитријевић, У. Предић	10.000 "
3. Др Јован Суботић, Аксентије Мародић	20.000 "
4. Платон Атанацковић, епископ, Аксентије Мародић	15.000 "
5. Павле Трифунац, Урош Предић	30.000 "
6. Стеван Брановачки, Акс. Мародић	20.000 "
7. Павле Којић, проф. Адлер Бпешта	50.000 "
8. Антоније Хаџић, У. Предпћ	30.000 "

в) На западном зиду :

1. Њег. Вел. Краљ Александар (бојадисани отисак), Урош Предић	1.500 дин.
2. Др Ђорђе Стојаковић, адв. М. С., одбранилац и задобивач Текелијанума, Павле Симић	20.000 "

*) Вредност слика проценио је г. Васа Ешкићевић, акад. сликар, члан Књиж. Одељења М. С.

3. Јован Ђорђевић, уредник Летописа, У. Предић 20.000 дин.

Добротвори:

1. Кнез Александар Карађорђевић, копија Васе Ешкићевића 10.000 "
2. Ђорђе Радак, Андрија Биценко, Рус 3.000 "
3. Лаза Николић, Миливој Дејановић 5.000 "

и) На источном зиду — све слике добротвора

Горњи ред, од северне стране:

1. Јулијана Обрадовић, У. Предић 20.000 дин.
2. Јоса Обрадовић, У. Предић 20.000 "
3. Васа Ђурђев, Јов, Кешански 2.000 "
4. Петар Коњевић, Акс. Мародић 20.000 "
5. Јован Нака, властелин, копија Акс. Мародића 20.000 "
6. Атанасије Герески, ? *у. и.* 20.000 "
7. Сава Давидовац, У. Предић 20.000 дин.
8. Гедеон Дунђерски, Ст. Годоровић 15.000 "
9. Марија Трандафилка, Новак Радонић 25.000 "
10. Христифор Шифман, проф. Јегер 25.000 "
11. Петар Костић, Акс. Мародић 20.000 "
12. Рахила Манојловићка, У. Предић 5.000 "
13. Димитрије Коларовић, У. Предић 25.000 "
14. Анастас. Коларовићка, У. Предић 30.000 "

Доњи ред, од северне стране:

15. Марија Димитријевићка, Новак Радонић 40.000 дин.
16. Бока Пасковић, син, ? *у. п.* 15.000 "
17. Софија Пасковићка, мати, Марко Мурат 15.000 "
18. Новак Голупски, У. Предић 20.000 "
19. Соса Голупска, У. Предић 20.000 "

20.	Ђорђе Недељковић, Н. Радонић (?)	25.000	дин.
21.	Васа Јагазовић, ?	2.000	"
22.	Сарамфила Јагазовићка, Ф. Би- ланић	10.000	"
23.	Петар Класановић, У. Предић	20.000	"
24.	Стеван Анђелић, У. Предић	20.000	"

II. У секретаровој соби

а) Књижевници:

1.	Јаков Игњатовић, Новак Радонић	20.000	дин.
2.	Лукијан Мушицки, копија Нов. Радонића	15.000	"
3.	Новак Радонић, Аутопортре	15.000	"
4.	Јован Стерија Поповић ?	10.000	"
5.	Бранко Радичевић, копија са слике Јов. Поповића	5.000	"
6.	Ђорђе Малетић, Стева Тодоровић	50.000	"
7.	Матија Бан, Полексија Тодоровић, рођ. Бан	30.000	"
8.	Коста Богдановић, ?	20.000	"
9.	Доситеј Обрадовић, копија Нов. Радонића	15.000	"
10.	Атанасије Стојковић, Павле Ђур- ковић, Одеса	20.000	"
11.	Вук. Ст. Караџић, Нов. Радонић	8.000	"
12.	Др. Лаза Костић, У. Предић	30.000	"
13.	Др. З. Јован Јовановић из мла- ђег доба, Н. Радонић	15.000	"

б) Слике патрона, јунака и друге:

1.	Свети Сава, патрон М. С., Адам Стефановић	5.000	дин.
2.	Бирчанин Илија плаћа Турцима данак, Павле Симић	10.000	"
3.	Хаџи-Ђера и Хаџи-Рувим, компо- зиција, Павле Симић	10.000	"

4. Јосип Јурај Штросмајер, прилож- ник М. С., олеографски снимак	300	дин.
5. Александар Ђорђевић, грађанин, Н. Радонић	25.000	"

III. У малој соби до свечане дворнице.

а) Добротвори Срп. Нар. Позоришта и његова својина.

1. Гавра Јанковић, У. Предић	20.000	дин.
2. Бена Брановачки, ?	20.000	"
3. Ида Брановачка, рођ. Вујић, ?	10.000	"
4. Стеван Бодрлица, Акс. Мародић	20.000	"

б) Добротвори М. С.

1. Јован Трандафил, Н. Радонић	25.000	дин.
2. Григорије Радак, Никола Алексић	15.000	"
3. Јулијана Радак, Никола Алексић	15.000	"
4. Љубомир Недељковић, ?	20.000	"
5. Јулијана Недељковић, ?	12.000	"

в) Друге слике:

1. Доситеј Обрадовић, ¹⁾ Арса Тодор- овић, (1819.)	10.000	дин.
2. Стрина Нов. Радонића, акад. рад	10.000	"
3. Смрт цара Уроша, композиција Н. Радонића	80.000	"
4. Сава Текелија у младо доба, ?	10.000	"
5. Змај Ј. Јовановић, цртеж кредом Милан Милутиновић	2.000	"

IV. Сlike у осталим просторијама М. С.

1. Петар Костић, нар. добротвор, Георг Бакаловић	10.000	дин.
2. Сава Давидовац, копија са У. Предића	1.000	"
3. Гуслар, цртеж	1.000	"

¹⁾ Неки су стручњаци признали много већу вредност овоме раду него г. Ешкићевић.

4. Иван Гундулић, цртеж	1.000	дин.
5. Муратова Глава, ?	10.000	"
6. Бановић Страхиња, Бура Јакшић	30.000	"
7. Цар Душан, Бура Јакшић	20.000	"
8. Мати Саве Текелије, ?	8.000	"
9. Бахус, копија са Рубенса, Н. Радонић	50.000	"
10. Амор, копија са Палмађована, Н. Радонић	25.000	"
11. Бурађ Бранковић, лажни деспот српски, ?	1.000	"
12. Арон Поповић, бивши књиговођа М. С., рад кредом, ?	1.000	"

V. Цртежи и отисци

Ових има 13 комада у вредности 22.500 дин. Збирка Јосифа Фалте, рано преминулога сликара има:

а) три слике масном бојом, вредност	30.000	дин.
б) 54 цртежа, 10 актова, 8 портрета рађених кредом и угљем	7.500	"

VI. Старински портрети из оставине Саве Текелије

Има их свега 10 комада, од тих 3 у врло лошем стању. Вредност свију, ако се поправе, око 90.000 дин.¹⁾

Вредност целе збирке слика и цртежа износи 1,573.000 дин.

Ж. О Библиотеци Матице Српске

Библиотека М. С., о којој смо већ рекли нешто укратко (с. 41.), једна је од најстаријих и најбогатијих наших библиотека. Има у њој и таквих старијих књига и листова, каквих једва ако још где има. Предратна наша генерација обратила је у свом раду за Матицу једну од најве-

1) У Матици се чувају и врло скупоцени адиђари Саве Текелије.

њих брига уређењу Библиотеке. Циљ је био „да се прикупи све што се тиче Срба у Карловачкој Митрополији“ и да „од ње створимо централну културну установу своје врсте у овостраном Српству“.¹⁾ Разуме се, да је после Уједињења и овоме циљу Библиотеке дат нов полет и правац: да послужи културном напретку целог народа са „ове“, „оне“ и са свију страна.

Апел, издат 1912. г. и данас је потпуно савремен: Ко има ретких књига и листова, нека их поклони Матици или пак прода уз умерену цену. То утолико више, јер је буџет М. С. за Библиотеку врло скроман.

Споменули смо већ да Библиотека има у северном крилу две собе, — једну за научни рад и једну за књиге —, а осим тога до старога крила дозидан је нов део куће на спрат само за циљеве Библиотеке. Дуг је овај део куће 12 м. и широк 6 м. У приземљу је предсобље, велика соба за читање и трећа мања, а горе је предсобље са три собе — свугде пуно полица са књигама. Висина је и горњих и доњих просторија 5 м.

Крајем 1924. г. било је у Библиотеци М. С. 30.280 књига, свезака, — српских, хрватских и словеначких 14.984, а остале су: руске, чешко-словачке, француске, енглеске, немачке, мађарске и разне — у укупној вредности од 3,290.000 динара.

Осим књига има у Библиотеци и лепа збирка старих рукописа, збирка слика из старијих наших генерација и других предмета за музеј, који Матица жели да оснује. Жеља је ова веома наглашена још 1847. год. и стално се провлачи кроз

¹⁾ Рад и именик М. С. за 1912. Стр. 38.

генерације у Матици, чекајући средства, па да се претвори у дело.¹⁾

Данас је Библиотека М. С. лепо уређена као јавна Библиотека. У њој се ради са публиком *зими*: А) књиге у наруч изван Библиотеке издају се: 1) *грађанима*: уторником, четвртком и суботом од 11—12 часова; 2) *омладини и војницима*: понедељником, средом и петком од 11—12; и 3) *омладини*, која иде у школу пре подне: суботом од 4—6 часова.

Књиге, часописи и новине читају се у читоници: сваког дана од 3—6, суботом од 4—6 часова. *Б. лети*: издају се у наруч књиге од 12¹/₂—1¹/₂ часа. Може се у Матици и научно радити сваког дана од 9—11 часова а по споразуму са библиотекарком и цео дан.

Свако се може служити свим овим правима у Библиотеци М. С. сасвим бесплатно. Тако је Матица и са овом својом установом отворила прави мали храм просвете.

3. Задужбине и фондови под управом Матице Српске

Задужбина тих има три врсте: 1. *књижевних*, 2. *књижевних и стипендијских уједно* и 3. *стипендијских*.

Има задужбина које су, неке раније, неке доцније, већ ступиле у живот а има и таквих, чије приходе уживају извесна лица и тек по смрти ових моћи ће ступити у живот. Има и таквих задужбина за које су добротвори ставили свој тестаменат у Матици на чување, с тим да задужбина после њихове смрти ступи у живот.

Изнећемо овде укратко са каквим све фун-

¹⁾ У записнику М. С. 1847. пише: »шта су дедови и праоци чинили и какве судбе прешли, све да се у једну збирку стави«.

дацијама управља Матица Српска, намену ових и њихово имовно стање крајем 1924. године. Све те фондациије силно су оштећене аустро-угар. ратним зајмовима (К 1,080.000) а још више редуцијом крунске вредности у злату са 400 поена на 95 у дин. вредности (К 4 = 1 Дин.) и узимањем 20% од готовине. Требало је правити разлику између ове крунске вредности у злату и пијачних круна и дати Матици у накнаду бонове или неку суму из ратнога плена или дар од државе. Овако су оштећени књижевни рукосади који треба да шире у народу што је добро и који треба да дају стипендијску помоћ сиромашним ученицима, те тако је држава умањила и своје изворе за помоћ у просветну раду. Помножите сваки фонд са 4 и добићете, од прилике његову вредност у злату. Какви грдни губици!) Треба безусловно неким начином ову штету поправити. Због таког правог материјалног слома задужбине дају веома мали чист приход, а за многе стипендијске задужбине морало се донети решење: да се из њих не издају стипендије него да се приход капитализује, па кад задужбине ојачају, онда да се приход даје на одређену сврху. Изузетак чине са бољим чистим приходом оне задужбине, које имају земље. Како је закуп за земљу био врло на цени, ове задужбине носе леп приход, те су и у великој помоћи својој намени. У те задужбине спадају задужбине пок. Симе Ђорђевића, Васе Ђурђева и Новака и Сосе Голупских. Из прве задужбине даје се 8 стипендија по 4500 дин. годишње а друге две дају лепу помоћ књижевности. Али сад закуп опада.

¹⁾ А колики су тек ови губици кад бисмо их рачунали по недавној наредби Министарства Унутр. Дела, које је изрекло да се предратне скале разних глобарина у крунској вредности имају наплаћивати 1 круна са 10 динара.

Треба да се напомене, да је вредност *некретнина* неких задужбина узета цо предратној вредности, а која је и онда узета врло ниско — због пореза и дажбина. Садања дневна вредност тих некретнина може се рачунати да је много пута већа, не изузев ни некретнине саме Матице, које знатно надмашају означену вредност.

И општа скупоба много је пореметила све материјалне вредности, тиме и рад у Матици.

І. Фонд Матице Српске

Све чланарине и прилози, приход од дома М. С. и од других имовина њених — све то улази у овај фонд.

Фонд М. С. даје и гаранцију свима задужбинама за све штете које би евентуално настале за њих. Тако, кад се десила проневера у Матици (1911.) Фонд М. С. накнадио је све губитке задужбинама, а у име тога фонда вођене су даље парнице и најзад је постигнут успех да се и његова штета накнадила (1923).

Све зајмове које Матица даје на хипотеку, даје само овај фонд, а он плаћа задужбинама и фондовима, чији новац држи као улог, редован годишњи интерес према свагдашњој каматној стопи у држави — данас 8%.

Кад се расправљају нове оставине и задужбине, све предујмове који су потребни за судске трошкове и друге издатке, даје Фонд Матице Српске.

Фонд М. С. даје свој годишњи чист приход Књижевном Одељењу на књижевне сврхе а исто тако даје се и чист приход свију књижевних задужбина.

Фонд М. С. (дом, библиотека, књиге, више гучаних каса и други инвентар) представљао је

крајем 1924. год. вредност од 5,805,521 динара. У новцу има овај фонд 408.000 дин., која је сума према некадашњој златној вредности много мања и даје много мање могућности за успешан рад.

II. Чиновнички пензиони фонд

Износио је крајем 1924. г. 126.087 дин.

У Матици има ових чиновника и службеника:

а) у подвлашћу *Књиж. Одељења*: секретар Матице Српске и у библиотеци: библиотекар, његова помоћница и послужитељ;

б) у подвлашћу *Упр. Одбора*: референт Упр. Одбора, књиговођа, благајник, писар, архивар, уједно и отпавник, послужитељ и домар.

III. Књижевне и мешовите задужбине

Задужбина Јована плем. Наке Великосентми-клушког, намењена за награђивање књижевних дела, 25.219 динара.

Задужбина Петра Коњевића, намењена на књижевне сврхе и на награђивање и издавање књига за народ, 35.890 динара.¹⁾

Задужбина Атанасија П. Гереског, намењена на потпомагање изнемоглих књижевника²⁾ и на издавање библиотеке за народ, 13.693 динара.

Задужбина Јосе и Јулијане Обрадовића „За подмирење књижевних потреба“, 20.900 динара.

Задужбина Милоша и Марије Димитријевића: „На књижевне цељи“ (кућа и новац), 22.802 дин.

¹⁾ Колико су силно оштећени фондови М. С. најбоље нам може показати ова фондација. Помоћу њеном издавано је пре рата годишње по 6 књига за народ а што је сада немогуће. Да је немогуће, показаће нам већ саме бројке о стању те задужбине, те приход њен и могући рад са тим приходом некада и данас. У 1914. г. ова задужбина представљала је вредност 90.000 К (1920. 120.000 К) у злату а данас само 35.890 динара колебљиве вредности.

²⁾ Тако је Матица то установила, а по тестаменту и овај се приход може употребити на књижевне сврхе.

Задужбина Васе Ђурђева: „Искључиво за просветне цељи срп. народа“ — одређено на књиж. сврхе (земља, 74 јутра у Долову у Банату и новац), 135.165 динара.

Задужбина Новака и Софије Голупских: „Приход на просветне цељи“, намењена на књижевне сврхе (земља, 53 јутра 1210 кв. хв. у Србобрану, и новац), 39.593 динара.

Задужбина Софије Пасковићке, приход одређен на стипендије и на књижевне сврхе према подели М. С., 22.656 динара.

Задужбина Петра и Јулијане Маргетића: „На изображеније српског књижевства“, 17.231 динара.

Задужбина Константина Х. Ристића, намењена на издавање Народне Библиотеке, 5407 дин.

Књижевна задужбина Ђоке Радака, на књиж. сврхе, 14.297 динара.

Задужбина Ђорђа Ф. Недељковића, намењена на потпомагање сиромашних, оболелих и остарелих књижевника, 5311 динара.

Задужбина Корнела Станковића, завештај његове сестре, намењен издавању композиција Корнелових а после тога на стипендије, 677 д.

Задужбина Јована и Терезије Остојић, рођ. Зозук из Суботице 50 дуката¹⁾ за књижевну награду делу које Матица награди (награда се издаје наизменце сваке године на дан рођења једног и другог завештача) и на делу мора бити наштампано да је награђено из те задужбине.

Задужбина протојереја-пароха Светозара Теодоровића из Ечке на књижевне сврхе, 14.000 дин. Ступа у живот 1926. год.²⁾

¹⁾ По погодби са срп. цркв. општином у Суботици Матица добива место 50 дуката годишње 10.000 динара.

²⁾ Добротвор ове задужбине је у животу а остали који су пред њим наведени сви су већ покојни.

IV. Стипендијске задужбине

Задужбина Павла Јовановића за техничаре у Бечу или Прагу, 47.678 дин. (пређе К 186.000¹).

Задужбина Петра Костића; првенство имају који су из Черевећа, па из Срема, са жељом тестаторовом да буду свештеници, 41.551 дин.

Задужбина Гавре Романовића, првенство имају они из Вуковара, који похађају сликарску или вајарску, те економске, занатске и трговачке школе, 22,054 дин.

Задужбина Христифора Шифмана, за стипендије слушаоцима педагошких наука и друга за оне који посеђују уметничке школе, око $\frac{1}{4}$ прихода на потпомагање Друштва за Српско Народно Позориште у Новом Саду, 11.892 динара.

Задужбина Кат. Д. Јовановићке првој учит. школи у слободној Босни а дотле учит. приправницама, које ће бити учитељице у Босни, 10.929 динара.

Задужбина Симе Ђорђевића (земља, 197 јутара, и новац) за техничаре а по свршеној техници још 1 год. да се за практичан живот спреме и за слушаоца горње и доње реалке, стање 118.231 дин.

Задужбина Лазе Николића (земље 20 јут., кућа, новац) 1 стипендија за трговачку струку и 1 у име мираза Српкињи у В. Кикинди која се уда за Србина, са првенством рођацима, 196.629 дин.

Задужбина Гедеона Дунђерског, по тестаменту „Гецина заклада“, за сиромашне ученике, првенство рођаци па Србобранци, онда остали, 26.099 дин.

Задужбина Васе и Саранфиле Јагазовића,

¹) Колико је силно умањена активност и ове једне од најстаријих задужбина може се видети из те две суме: некад златних круна 186.000 а сад дин. 47.678.

стипендије за трговачке, занатлијске и ратарске струке, првенство припада некима из Јамине и Гуње, 50.697 дин.

Задужбина Рахиле Манојловићке рођ. Белеслин, стипендије ма које струке, првенство породици Белеслин, 6217 дин.

Задужбина Петра Класановића, стипендије за трговачке и средње школе, 7671 дин.

Задужбина Милоша Миланковића, стипендије ма које струке, првенство сродници по лози Миланковић, 6019 дин.

Задужбина Димитрија и Анастасије Коларовића, за образовање младих Српкиња. Матица кандидује 3 молиље, патријарх бира. Стање 4779 дин.

Задужбина Тоше и Ане Максимовића, једна стипендија за филозофију, једна за технику, 4913 дин.

Задужбина Стевана Стојановића, за средње и више школе, првенство деца бившег свештеника у Ердевику онда други из тога места, те остали 3256 дин.

Задужбина Кнеза Александра Карађорђевића, стипендије за ученике из Старе Србије, Херцеговине, Црне Горе или Босне и друга стипендија за даље образовање у Русији, Немачкој или Енглеској за оне који сврше правни или медицински факултет или технику ма из ког краја били. Стипендисте да пружају гаранцију да ће бити народу од користи. Правници да испитују изворе срп. и слов. права, 139.281 дин. Каква жалосна сума данас према суми од 494.110 златних круна у 1920. години!

Задужбина Глигорија и Јул. Радака, за средње школе, па даље за медицину, технику, богословију и учит. школу. Првенство по пре-

зимену Радак, Радаков, Радаковић по близини сродства и још других лоза с тим презименом, али при једнакој квалификацији, 5407 дин.

Задужбина Илије М Коларца, намењена на оснивање Српске Правне Академије у Новом Саду. Ако је држава оснује, онда на „академијске цељи“ — како Матица реши, 11.281 дин.

Фонд за споменик Вуку Ст. Караџићу. Основала га омладина са жељом да се споменик подигне у Новом Саду. Износи 3390 дин.

Задужбина Марије Трандафилке, рођ. Поповић, намењена на издржавање Завода за Српску Православну Сирочад у Новом Саду. Ово је највећа задужбина којом управља Матица Српска. Имовину њену чини врло лепа зграда на спрат у улици Николе Пашића у Новом Саду, на чијем челу има натпис: *Завод Марије Трандафил*, у којој кући има више дућана с лепим годишњим приходом и даље земља, 320 јутара, и разне хартије од вредности, зајмови и готовина, што је све процењено, — но некретнине врло ниско, ниже можда, према данашњој вредности, и од златне валуте —, на 1,528.255 динара.

Из прихода ове задужбине издржава се *Завод М. Трандафил за срп. православну сирочад* а $\frac{1}{4}$ прихода се капитализује. Деца се примају од 6—12 год. ма из којег краја била и ту се издржавају и дају у школе да уче.

Заводом овим управља *Старатељство*, на челу са председником М. С. и 5 чланова, које бира Заједн. Седн. Књ. Од. и У. О. о деци се стара управитељ Завода. Циљ је Заводу „да од сирочади образује побожне православне хришћане, честите синове свога народа и радене, вредне и поштене људе“. По свршеној школи деца се дају на занате а умнија на индустријске струке, а кад

Дом Марије Трандафил

почну посао на своју руку, добиће припомоћ у новцу.

Овој задужбини припада још једна лепа кућа на спрат у Дунавској улици у Новом Саду и још 41 јутро земље, које некретнине ужива доживотно један легатар.

Задужбина Ђоке и Ане Радака, намењена на потпомагање занатлијских кћери српске народности и православне вере, а сувишак, кад га буде било, на друге занатлијске циљеве доцније како М. С. одлучи. Стање 15.025 дин.

Задужбина Ђоке Радака, намењена Српском Учитељском Конвикту у Новом Саду, 10.476 дин. Исплаћује се годишњи легат од 1200 К једној рођаци.

Задужбина Ђоке Радака из Велике Кикинде, намењена на потпомагање удавача, кћери Срба свештеника православне вере из Далмације, као и свештеничких удовица и сирочади, 14.152 дин.

Привредни фонд Ђоке Радака, намењен да из њега 4 српске земљорадничке задруге и Српско Занатлијско Коло у Вел. Кикинди уживају зајам без камате, 1882 дин.

Неприкосновени резервни фонд Ђоке и Ане Радак. Кад се исплате суме свима напред споменутим фондовима и легатарима, као и кад се намире укупни трошкови и сви други око уређења оставине, да се оснује Неприкосновени Резервни фонд Ђоке и Ане Радак, из којег да се у своје време потпомажу сви Радакови фондови. Стање 3321 дин.

Задужбина Љубе Недељковића и супруге му Јулијане рођ. Барбуловић из Вршца, намењена на потпомагање трговачког сталежа и то да се сваке пете године даје по 8000 К једном трговцу за отварање трговачке радње, остатак на књи-

жевне сврхе. Стање 124.700 дин. Ову задужбину ужива легатар до смрти.

V. Задужбине које ће се ускоро примити

Задужбина Ђорђа Ц. Николића (из Черевиха родом из Сереза) на циљеве како то Матица одреди, 35.438 дин., кућа, 2 јутра земље и новац.

Задужбина Ненада Вујиног из Црне Баре на стипендије, (земља, 90 јутара у Црној Бари у Банату и новац) 170.000 дин.

VI. Задужбине под парницом

Задужбина Алексе Дејановића из Ђурђева (две куће у Београду, једна Мали Париз) преко 1,000.000 динара., на књижевност и студије.

Задужбина Николе и Ракиле Кнежевића, намењена за помоћ Српском Учитељском Конвикту, на награђивање књижевних дела која напишу учитељи у прилог штедњи и вредноћи и на потпомагање учитељских удовица и сирочади. Стање 120.507 дин., земља 58 јутара 606 кв. хв. у Шурјану, у Банату и новац.

Задужбина Душана Велимира Бугарског, кућа и новац: $\frac{3}{5}$ Матици на стипендије, $\frac{2}{5}$ Срп. Читачоници у Н. Саду.

VI. Тестаменти дати Матици на оставу

Две врле и родољубиве наше Српкиње предале су своје тестаменте Матици на чување са наменом на добротворне сврхе. Тестаменти ови чувају се у тресору Матице Српске где су и остали тестаменти.

VII. Задужбине које још нису предате Матици

Задужбина Петра Ђ. Тодоровића и жене му Персиде рођ. Барајевац из Панчева на стипендије за средње школе, имовина 20.000 круна.

Задужбина Јована Барако из Г. Карловца за издавање дела дра Јована Суботића, износ 12.000 круна.

Задужбина Дафине Тодоровић, рођ. Бирвалски (оснивач задужб. пок. Коста Тодоровић у Суботици) за стипендије за уметничке струке, кућа у вредности око 100.000 динара.

VIII. Задужбине, у којима Матица суделује посредно а не управља њима

1. „Заведеније Нестора Димитријевића из В. Бечкерека, од године 1856.“, стипендије за гимназије и факултете, осим богословскога, и за вишу војничку школу. Имовином управљају Срп. Нар. Фондови у Ср. Карловцима. Матица расписује стечај, за сваку стипендију кандидује по 3, а Њ. Св. патријарх бира.¹⁾

2. Задужбина пок. Ђене и Иде Брановачке. Имовином управља срп.-правосл. црквена општина у Сенти. Стипендије по 400 фор. за ученике горње реалке који се обвежу слушати вишу економску школу у земљи или у иностранству.²⁾

Условно остављена задужбина Матици на руковање.

Пок. Габриела Веселиновић, рођ. Николић из Сенте оставила је око 50 дистр. ланаца земље, ако би њен син јединац, — који ће уживати а тако и његова госпођа ту земљу до смрти, — умре без деце, на задужбину за потпору срп.-правосл. сиромашног женскиња.

¹⁾ Четири питомца морају бити из В. Бечкерека. Неки сродници из Јакова имају првенство између осталих компетената. Прерата врло активна задужбина а сад, због редукције (К 4 = 1 Д), слабо ради.

²⁾ Првенство имају Сенђани па онда Срби из бившег Бачког Дистрикта. Задужбина не ради.

И. Легати које Матица има да прима

1. Из Задужбине пок. Душана Радића у Суботици на књижевне сврхе годишње 500 круна у злату.

2. Из Задужбине пок. Јована Радића у Суботици кад Основно Писмо буде одобрено по 300 круна у злату на књижевне сврхе.

3. Срп.-правосл. цркв. општина у Ст. Кањижи дужна је да исплаћује Матици на име легата пок. Севера Нинчића годишње по 75 фор.¹⁾

4. Од срп.-правосл. цркв. општине у Сенти из Задужбине Ђене и Иде Брановачке, којом ц. општ. рукује, годишње 100 форината.

Ј. Ренте које Матица има да исплаћује

1. Из Задужбине Христифора Шифмана Друштву за Срп. Нар. Позориште на 2500 фор. годишњи интерес.²⁾

2. Из Задужбине Васе и Саранфиле Јагазовић Глумачком фонду Срп. Нар. Позоришта годишње по 50 фор.

3. Из Задужбине Ђоке Радака за Срп. Учит. Конвикт рођака ужива ренту од 1200 К годишње.

4. Из Задужбине Лазе Николића сестра добива годишње 800 д. и други рођаци мање ренте.

5. Из Задужбине М. Трандафил један легатар ужива доживотно кућу на спрат и 44 јутра земље.

К. Зајмови

Матица даје из своје готовине и зајмове уз укњижење (хипотеку) али само на првом месту. Зајмови се, по скупштинском решењу, дају само на земљу а у Н. Саду и на куће од тврда материјала.

¹⁾ Под пар. ицом, јер је та цркв. општина главницу дала на аустро-уг. ратне зајмове.

²⁾ Цела главница била 10.000 фор.

Каматну стопу за ове зајмове одређује с времена на време скупштина М. С. Сад је та стопа: 8%, осим тога на управне трошкове 4% и на чиновнички мировински фонд 3%.

Поред најбоље воље Матица не може за сада да даје зајмове с нижим интересом, јер је све оно што она мора да набавља и плаћа веома скупо, као: огрев, писаћи прибор, пореза, оправке и др.

Ко тражи зајам, треба уз молбу да приложи: 1. извод из грунтовнице, 2. извод из катастра и 3. процену имовине од општине.

По истеку прве год. од зајма се враћа годишње по 10%, да би се и другима могло помоћи.

Матица је и са зајмовима, особито пак кад је новац био јефтинији, многим помогла и спасла их од кајишара.

Л. Матица према другим установама

Матица Српска била је а и данас је у помоћи и другим народним установама. Тако, Друштво за Срп. Нар. Позориште већ од више десетина година па и данас је смештено у згради Матичиној. Осим тога „Матица Напредних Жена“ је секција М. С.

Матица је помогла многе наше установе и многа просветна дела и материјално.

6. На прагу другог столећа

Треба да се зна да је Матица Српска не само ратни него и поратни инвалид. Прошла је, истина оштећена, и кроз Сцилу и Харивду, но, на жалост, још није приспела у пристаниште благо. На њеном се видику помаља црн густ облак нове опасности.

Државна Хипотекарна Банка прва је поздра-

вила Матицу на прагу њеног другог столећа и како? Тражи да јој Матица даде као улог своје фондове уз 5% интереса. Од сто година Матица сама управља својим фондовима. И последњи, одобрени, Устав њен зајемчава јој то право. И тестаменти и Основна Писма задужбина, од Државе потврђена, њој дају право независног управљања. Све су задужбине остављене српском народу а Држ. Хипот. Банка није завод само за Србе.¹⁾ И то стоји у противности са жељом те Банке. Завештачи кад би оживели протестовали би; они су имања поверили Матици а не другом. Тим би се начином на половину и трећину смањили приходи Матичини, па и помоћ просвети и сиротињи.

Објављујемо и ову опасност. Когод може нека помогне да се она одстрани од Матице.

Држава треба да се много радује кад у ово студено, немилосрдно време себичности, има људи који приватном иницијативом помажу опште добро. А то су и одсеци Матичини, у којима сви људи раде *бесплатно*, па ипак вољно и пожртвовно. И зар да Држава која треба још да помаже тај рад, руши и обара храмове свога најузвишенијега задатка: просвете и хуманизма.

Но и ма да су ране Матице Српске доста велике, под сеном зрака смирености: себе умањавати и далеко од тога да баш нема ничега осим наде, а још мање ни онаке која растерује црне слутње и очаје, — ипак Матица Српска с највећим поуздањем ступа на праг другог столећа свога с тврдом вером: да ће је народ пригрлити, помоћи и подићи да и даље ради и поносно иде к својој будућности.

Слава Матице Српске је и слава народна.

¹⁾ Недавно је на пр. Државна Хипот. Банка у Н. Саду дала Несрбину на кућу на спрат прво 100.000 Д. па на брзо још 100.000 Д. Пријатељи смо грађанске равноправности, али кад је новац остављен српској сиротињи и књижевности, нека на то и иде.

Поратна издања Матице Српске

1. *Летопис Матице Српске* (излази месечно по једна књига) књига 300., цена 15 дин., 301., 302., 303., 304., 305., 306. цена свакој књизи 10 дин. — Претплата за нечлана на Летопис 120 дин. годишње, за редовног члана 100 дин.
2. *Књиге Матице Српске*: Бр. 47. *Инђија*, прилог за проучавање насеља од Радослава Марковића, цена 15 дин. Бр. 48. *Карактер и рад Буре Даничића* од Радивоја Врховца цена 25 дин.
3. *Књиге за народ*: Св. 150., 151. и 152. *Мати и дете* од дра Јовановића-Батута, 15 дин., св. 153. *Приповетке Лава Толстоја*, превео Јов. Максимовић, цена 8 дин., свеска 154. *Мали Пчелар* од Ивана Маширевића цена 6 дин., свеска 155. *Шећерна репа* од Борђа Муачевића цена 12 дин.
4. *Предавања за народ*: Св. 1. *Др. Емил Поповић Пеција: Како да подигнемо благостање нашег земљорадника*, цена 2 дин., св. 2—3. *Др. Драгољуб Јовановић: Земљорадња и индустрија*, цена 4 дин., св. 7—9. *Др. Борђе Тасић: Права и дужности грађана*, цена 4 дин., св. 5—6. *Мил. М. Вукићевић: Време деспота Стевана (1389—1427.)*, цена 4 дин., св. 4. *Васа Стајић: Књига и читање*, цена 2 дин.

Ко се упише и уплати чланарину за члана или приложника *добротвора* (5000 дин.) или *оснивача* (1000 дин.) добиће све горње књиге унатраг бесплатно. Редовни чланови могу их набавити с 20% јефтиније.

Исправак. На страни 78 под VII. изостала је, — јер су списи узети из тресора ради сачињења Осн. Писма, — непримљена *Задужбина* † Саве Петровића, бившег II. секретара М. С., пола куће у Новом Саду на књижевне сврхе. — На стр. 17. у 5. реду од доле место *обоје* треба *обојица*. — На стр. 22. место *способан* треба *способа*. — На стр. 33. треба да дође белешка: Пишемо *Казачински* а не *Козачински*, јер Руси тако изговарају то име. Истина да је почетком 18. века Максим Суваров са букварима и граматиком М. Смотричкога ударио основе руској словенштини, али је она нарочито од доба *Казачинскога* почела да се мења у *српску словенштину* која се звала и *славеносербштина* и *славјаносербштина*. — На стр. 49. место *сметњама рада* треба *раду*. — На стр. 52. у 5. реду од доле место 2 треба *Б*. — На стр. 80. у белешци 2. ред од доле место *равносправности* треба *равноправности*.

II 428360

000097077

COBISS •

Помозимо стогодишњу обнову М

Овде се понављају неке мисли из књиге, да

Ова се књига шаље свима
ложницима Матице Српске и осим тога многим ли-
цима, надлештвима и установама, за које се држи
да ће хтети помоћи обнову Матичину.

Књизи се даје као прилог чек да се новац лакше
може послати.

Молимо све оне којима дође ова књига до
руке, да пруже Матици помоћ и у материјалном и
моралном погледу колико год могу.

Старе чланове М. С. молимо:

1. да на стару чланарину која не достиже, да
би се сва издања Матице Српске могла слати, доплате
разлику од 1000 Д. и да постану чланови оснивачи, те
ће моћи добивати сва издања М. С. бесплатно; 2. да
нађу Матици бар још једног новог члана (лице, уста-
нову) нарочито оснивача (1000 д.) па и члана добро-
творца (5000 д.) а у већим местима и више; 3. да
подсете имућније људе без наследника, да се сете
Матице и већом помоћу, остављајући јој задужбине
и завештаје и 4. да нађу и добре поверениед и при-
јаве их Матици за даљи рад и везу са Матицом. Ма-
тица за продате књиге даје, уз захвалност и 20%
рабата а за 20 скупљених чланова уписује скупљача
за члана.

Који још нису чланови М. С. и добију ову књигу,
те молимо да се упишу за члана и да својој средини
препоруче Матицу и другима да ступе у ред њених
чланова и да јој нађу повереника, добротвора, прет-
платника.

Друштва и установе, кад приме ову књигу,
молимо да је покажу и другим члановема и да по-
вере некоме да буде повереник и да купи чланове
и претплату за издања М. С.

И Несловени могу бити приложници и доби-
ваће књиге М. С. с истим правима као и Словени.

Матица Српска је друштво које прима али и
даје, и даје више него што прима.